

Komparativna analiza pograničnih regionalnih identiteta

Kajić, Srećko

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:049167>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Srećko Kajić

Komparativna analiza pograničnih regionalnih identiteta

Diplomski rad

**Zagreb
2022.**

Srećko Kajić

Komparativna analiza pograničnih regionalnih identiteta

Diplomski rad
predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

**Zagreb
2022.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer: istraživački (Prostorno planiranje i regionalni razvoj)* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom prof. dr. sc. Borne Fuerst-Bjeliš

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Komparativna analiza pograničnih regionalnih identiteta

Srećko Kajić

Izvadak: Granice i pograničja područja su učestalih promjena i specifičnih karakteristika, kako kroz povijest tako i u sadašnjosti, te se pristupi njihovom istraživanju u okviru geografije i multidisciplinarnom kontekstu neprestano mijenjaju i razvijaju. Zbog oblika državnog teritorija, pogranična su područja naročito rasprostranjena u Hrvatskoj, što opravdava značajan interes za njihovo istraživanje u hrvatskoj znanosti, ponajprije geografiji. Krovni predmet i cilj istraživanja u ovom diplomskom radu pogranična su područja i regije u Hrvatskoj, Europi i svijetu, odnosno jezgrovita usporedba različitih aspekata njihovih identiteta analizirajući stavove ispitanika iz tih područja. Koristeći kvalitativni pristup, 23 intervjuja provedena su uživo, online i telefonskim putem, a ispitanici su odgovarali su na pitanja o motivima koje vežu uz svoju i prekograničnu regiju, razini povezanosti pograničnih regija, utjecaju same granice na svakodnevni život i identitet stanovništva te stavu o prekograničnoj suradnji. Naposljetku, njihovi su stavovi analizirani, čineći osnovu za kategorizaciju prekogranične povezanosti te tipova granica prema propusnosti. Usto, učinjena je prilagodba modela o prekograničnom osjećaju povezanosti i zajedništva s ciljem omogućavanja usporedbe međusobne povezanosti pograničnih regija te dubljeg razumijevanja njihovih odnosa.

54 stranica, 3 grafičkih priloga, 1 tablica, 75 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: regionalni identitet, studije o granicama, pogranična regija, prekogranična suradnja, granica, komparativna analiza

Voditelj: prof. dr. sc. Borna Fuerst-Bjeliš

Povjerenstvo: prof. dr. sc. Borna Fuerst-Bjeliš
doc. dr. sc. Ivan Zupanc
doc. dr. sc. Petra Radeljak Kaufmann

Tema prihvaćena: 10. 2. 2022.

Rad prihvaćen: 8. 9. 2022.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Comparative analysis of borderland regional identities

Srećko Kajić

Abstract: Borders and borderlands are areas of frequent changes and specific characteristics, both throughout history and in the present, with ever-changing and evolving approaches to their research within the framework of geography and multidisciplinary context. Due to the shape of the national territory, border areas are especially prevalent in Croatia, which justifies significant interest in their research in Croatian science, primarily geography. The overarching subject and the aim of the research in this Master's thesis are borderland areas and regions in Croatia, Europe, and the world, i.e., a thorough comparison of different aspects of their identities by analysing the responses of persons from borderland regions. Using a qualitative research approach, a set of 23 interviews were conducted in person, online and by telephone, with respondents answering questions about: motives related to their region and the one across the border, perceived connection between the regions, the effect of borders on the everyday life and identity of the population, as well as their thoughts on current and future cross-border cooperation. Finally, the responses were analysed, forming a base for the categorization of cross-border connection types and border types. In addition, a cross-border sense of commonness model from literature was adapted with the aim of enabling comparisons of mutual sense of connection between different border regions and achieving a better understanding of their relations.

54 pages, 3 figures, 1 tables, 75 references; original in Croatian

Keywords: regional identity, border studies, borderland region, cross-border cooperation, border, comparative analysis

Supervisor: Borna Fuerst-Bjeliš, PhD, Full Professor

Reviewers: Borna Fuerst-Bjeliš, PhD, Full Professor
Ivan Zupanc, PhD, Assistant Professor
Petra Radeljak Kaufmann, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 10/02/2022

Thesis accepted: 08/09/2022

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Ciljevi, hipoteze i predmet istraživanja	2
1.2. Metodologija istraživanja	3
2. TEORIJSKI OKVIR I DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA	5
2.1. Regionalni koncepti	5
2.2. <i>Border studies</i> – Studije o granicama	6
2.3. Pregled dosadašnjih istraživanja u hrvatskoj i međunarodnoj literaturi	8
3. PROSTORNI OKVIR ISTRAŽIVANJA	12
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	16
4.1. Promatranje vlastite regije	16
4.2. Promatranje regije preko granice	20
4.3. Prekogračna povezanost	23
4.4. Mišljenje o stanovništvu	28
4.5. Utjecaj pograničnosti na svakodnevni život	33
4.6. Utjecaj pograničnosti na identitet	37
4.7. Stav o prekograničnoj suradnji	42
5. RASPRAVA	47
6. ZAKLJUČAK	52
POPIS LITERATURE I IZVORA	55
Literatura	55
Izvori	60
PRILOZI	VI
Popis slika i tablica	VI
Obrazac intervju upitnika	VI

1. UVOD

Granice i pogranična područja kroz povijest su predstavljala žarišta povijesnih, kulturoloških i socioloških zbivanja, s jedne strane kao prostori međusobnog kontakta i razmjene dobara, znanja i kultura, a s druge često bivajući obilježena ratnim događanjima, nesigurnošću i marginalnošću. Promatrajući ih u kontekstu sadašnjosti, granice i pograničje, istraživani u geografiji (no, i u inter-, multi- i transdisciplinarnom kontekstu) u okviru tzv. *border studies*¹, pojmovi su čije se poimanje ubrzano mijenja i preobražava, kako u znanosti, tako i u ekonomiji, politici te svakodnevnom životu. Primjerice, suprotno trendu otvaranja granica prisutnom u Europi posljednjih desetljeća, još uvijek aktualna pandemija bolesti COVID-19 u samo nekoliko tjedana proljeća 2020. godine preobrazila je dotad propusne i katkad, uvjetno rečeno, nepostojeće granice schengenskog područja Europske unije u čvrste linije razdvajanja nacionalnih teritorija (Paasi i dr., 2022). Recentni fenomeni poput terorizma, migracija, političkog populizma i jačanja nacionalizma s jedne strane te politike umrežavanja i globalizacije, supranacionalne regionalizacije i jačanja prekograničnih suradnji s druge strane rezultiraju katkad istovremenim otvaranjem i zatvaranjem granica, stvaranjem i rastvaranjem pograničnih prostora oblikujući im identitet te potpirujući interes za njihovo istraživanje u okviru *border studies* (Pires, 2020; Paasi, 2022).

U hrvatskom kontekstu, govoreći o pograničnom prostoru prvo što valja imati na umu je oblik državnog teritorija: 70 posto teritorija RH nalazi se manje od 25 km od državne granice pa bi se većina prostora države mogla nazvati pograničjem (Nejašmić i Toskić, 2015). Usto, promatrajući povijesnu dinamiku prostora koji su danas dijelom teritorija Republike Hrvatske, mogu se uočiti učestale preobrazbe teritorija, granica i pograničnih prostora raznih teritorijalnih jedinica prisutnih na ovom prostoru. Takve ustaljene mijene granica i državnih okvira praćene su migracijama te kontaktom različitih društvenih i kulturnih skupina i naroda (Fuerst-Bjeliš i Vukosav, 2019). Uslijed takvih povijesno-političkih, no i sadašnjih okolnosti, diljem Hrvatske razvili su se različiti pogranični identiteti, kao i regije, neke od kojih su kroz povijest nestale, poput ranonovovjekovnih regija Morlakije i Male Vlačke (Fuerst-Bjeliš, 2014), neke čija regionalna svijest opstaje, poput Slavonije (Sarjanović, 2014), ili izrazito slabi – poput regionalnog identiteta Srijema u hrvatskom dijelu regije (Kajić i dr., 2022).

---

¹ Studije o granicama ili *border studies*, sveobuhvatan je naziv za inter- i multidisciplinarno polje znanosti proizašlo iz političke geografije koje se bavi proučavanjem granica te njezinih značenja i utjecaja (Kolosso, 2015; Newman i Paasi, 1998). Zbog nedostatka u hrvatskoj literaturi uvriježenog prijevoda, u ovom radu koristit će se izvorni engleski naziv znanstvenog polja – *border studies*.

Uzimajući u obzir spomenute prostorne kontekste, „pojavne oblike“ granica te pograničnih regija i identiteta, trendove u istraživanju tih fenomena kako u geografiji, tako i u multidisciplinarnom kontekstu, u ovom će se diplomskom radu učiniti komparativna analiza dvadesetak pograničnih regionalnih identiteta iz raznih dijelova Hrvatske, Europe i svijeta.

1.1. Ciljevi, hipoteze i predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovoga diplomskoga rada su pogranični regionalni identiteti, odnosno identiteti područja uz granicu, stanovništva tih područja te načini na koje se spomenuti identiteti odražavaju na život ljudi u pograničnim područjima. Usto, predmet istraživanja je i uvid u odnos ljudi iz pograničnih područja prema svojoj regiji i prema granici (i kao stvarnoj barijeri i kao mentalnom konstrukt). Tijekom istraživanja raspraviti će se također i njihov odnos s područjima i regijama preko granice, kao i o međusobnim prekograničnim odnosima pograničnih prostora.

Ciljevi istraživanja direktno se nadovezuju na navedene predmete istraživanja. Prvenstveni i glavni cilj istraživanja je jezgrovita usporedba različitih aspekata identiteta pograničnih područja te njihovog stanovništva kako unutar Hrvatske, tako i u Europi i svijetu. Usporedba se prvenstveno temelji na stavovima osoba iz pograničnih područja ispitanih kroz intervju uz potkrepljivanje istih nalazima iz postojeće literature i stavljanjem u prostorno-vremenski kontekst pojedinačnih regija. Ostali ciljevi su zapravo uže usporedbe pojedinačnih predmeta istraživanja te uključuju: usporedbu motiva, odnosno tvorbenih elemenata identiteta koje ispitanici povezuju uz svoju i prekograničnu regiju te utvrđivanje karakteristika tih motiva, njihovu međusobnu sličnost itd.; utvrđivanje razine povezanosti pograničnih regija s područjima preko granice te analizu stavova stanovništva o dvama područjima, imajući na umu implikacije takve analize na trenutnu i buduću suradnju i povezanost; ispitivanje razine utjecaja same granice na svakodnevni život i identitet stanovništva te odnosa stanovništva prema granici; naposljetku, istraživanje stavova o razini prekogranične suradnje i pogleda na buduću suradnju.

Sukladno navedenim ciljevima i predmetu istraživanja, kroz rad će se ispitati iduće hipoteze:

H1: Prirodni motivi, odnosno tvorbeni elementi identiteta koje ispitanici povezuju uz svoju regiju i prekograničnu regiju ukazivat će na veću sličnost među regijama od socio-kulturnih motiva koje ispitanici istaknu.

H2: Razina percipirane prekogranične povezanosti (gospodarske, prometne, kulturne i sl.) pograničnih regija u obrnuto proporcionalnoj je vezi s čvrstoćom i nepropusnošću granice.

H3: Razina utjecaja granica na svakodnevni život ispitanika odgovarat će razini njenog utjecaja na identitet ispitanika.

H4: Ispitanici iz pograničnih regija sa snažnijom povezanošću s područjem preko granice smatrat će međusobna mišljenja stanovništva dviju regija pozitivnijima od ispitanika s nižom razinom povezanosti.

H5: Hrvatski ispitanici iz regija koje graniče s istom susjednom državom dijelit će iste ili vrlo slične stavove prilikom odgovora na pitanja.

1.2. Metodologija istraživanja

U početnoj fazi istraživanja, proveden je detaljan pregled dostupne literature vezane uz šire područje istraživanja, uključujući pregledne i istraživačke radove, naročito one koji se bave sličnim analizama pograničnih područja. Spomenuti sekundarni izvori prikupljeni su koristeći Google Scholar i Web of Science platforme, nakon čega je obavljena katalogizacija i sistematizacija devedesetak prikupljenih referenci koristeći Mendeley programsku podršku. Analizom prikupljene literature definiran je – uz detaljnije ciljeve istraživanja – oblik primarnog istraživanja koji se provodio u sklopu rada: intervju.

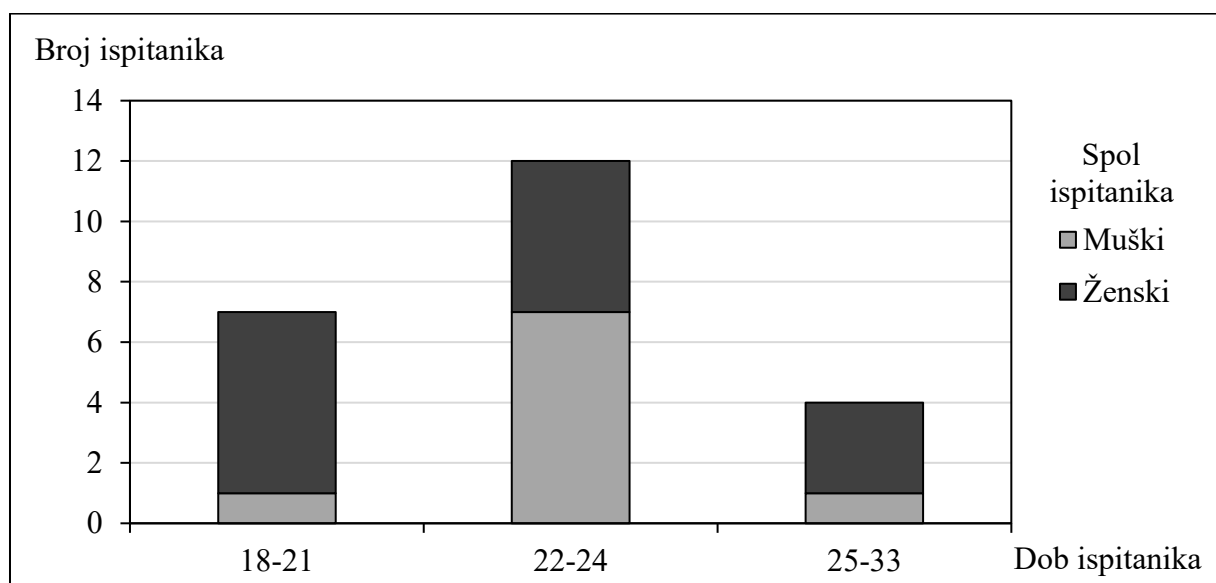
Za potrebe istraživanja provedena su 23 intervjua, od čega 12 s osobama iz Hrvatske, 9 s osobama iz drugih europskih zemalja te po jednom osobom iz Južne i Sjeverne Amerike. Ispitanici su, zbog specifičnosti istraživačkih ciljeva, odabrani na temelju osobnih poznanstava autora, ciljajući na ispitanike mlađe životne dobi (prvenstveno studente) iz pograničnih područja Europe i svijeta zbog čega se uzorak može smatrati namjernim uzorkom (Milas, 2005). Zbog prostorne disperzije ispitanika, nije bilo moguće obaviti sve intervjue „licem u lice" i uživo, pa su intervjui poprimili različite oblike provedbe. Odabranim ispitanicima ponuđeno je nekoliko opcija provedbe intervjua: pismenim putem (koristeći obrazac Google Forms s pitanjima), uživo telefonski ili uživo „licem u lice" (s obzirom da se autor rada tijekom provedbe intervjua nalazio u Portu u Portugalu, ova opcija je bila moguća jedino u slučaju da se ispitanici također nalaze u istom gradu). Ipak, valja imati na umu kako iako kombiniranje različitih načina provedbe intervjua nije uobičajena praksa prilikom istraživanja – kao ni uključivanje online upitnika kao alata kvalitativnog istraživanja – teorijska podloga za ovakav tip kombiniranog kvalitativnog istraživanja postoji (naročito posljednjih godina s pojavom

COVID-19 pandemije i otežanog provođenja intervjua uživo) te njegova valjanost nije upitna ukoliko se prilikom obrade podataka uzme u obzir činjenica kako ovako prikupljeni podaci nisu u potpunosti kompatibilni te međusobno usporedivi zbog različite kvalitete i opsega odgovora (Bayart i Bonnel, 2015; Braun i dr., 2021; Self, 2021; Saarijärvi i Bratt, 2021)

Naposljetku, šest intervjua provedeno je uživo: četiri intervjua „licem u lice“ s inozemnim ispitanicima, a dva intervjua telefonskim putem (jedan s ispitanikom iz Hrvatske te jedan s inozemnim ispitanikom). Svaki od spomenutih intervjua snimljen je diktafonom te zatim transkribiran (a u slučaju inozemnih ispitanika i zatim preveden na hrvatski jezik). Ostalih 17 intervjua provedeno je, kao što je spomenuto, putem obrasca izrađenog na platformi Google Forms.

Intervju se sastojao od sedam pitanja koja su bila ista za sve ispitanike. Ipak, s obzirom na međunarodni karakter ispitanika, pitanja za intervju su, uz hrvatski, prevedena i na engleski te portugalski jezik kako bi svi ispitanici mogli odgovoriti na pitanja. U skladu s tim, izrađena su i tri različita Google Forms obrasca na spomenutim jezicima za ispitanike koji su odgovarali pismenim putem, dok su usmeni intervjui provedeni na hrvatskom i engleskom jeziku. Uz pitanja, osobni podaci koji su zatraženi od ispitanika bili su dob, spol i regija/područje stanovanja. Ti su osobni podaci korišteni *verbatim* pri navođenju intervjua u tekstu te pri opisivanju prostora istraživanja u potpoglavlju 1.3.

Glede dobno-spolnog sastava ispitanika, svi ispitanici su osobe mlađe zrele životne dobi, između 18 i 33 godine (sl. 1), od čega polovica ispitanika ima između 22 i 24 godine. Promatrajući spol ispitanika, omjer ispitanika je 14 naprema 9 u korist žena.

Sl. 1: Dobno-spolni sastav ispitanika

Imajući na umu spomenuti način provedbe intervjua, valja uzeti u obzir kako kvaliteta i opsežnost odgovora različitih ispitanika iznimno varira. Primjerice, osobe s kojima je intervju, bilo usmeno ili pismeno, proveden na materinjem jeziku (kao i osobe koje govore engleski jezik na visokoj razini) u pravilu su imale konkretnije i detaljnije odgovore od osoba koje nisu izvorni govornici. Također, usmeni intervjui u pravilu su se pokazali opsežnijima, no katkad sadržajno siromašnijima od pismenih intervjua (koji, ipak, također imaju značajne varijacije u sadržaju). Intervjui također značajno sadržajno variraju s obzirom na edukacijsku pozadinu ispitanika (npr. značajan dio ispitanika su studenti geografije), zanimanje, upoznatost s tematikom istraživanja itd. Zbog spomenutih faktora, rezultate istraživanja treba promatrati imajući na umu navedeni kontekst provedbe istraživanja.

Nakon prikupljanja kvalitativnih podataka putem provedenih intervjua, izvršena je njihova kategorizacija i međusobna usporedba, kao i usporedba s podacima prikupljenima iz literature. Za kartografsku vizualizaciju područja istraživanja korištena je ArcGIS programska podrška.

2. TEORIJSKI OKVIR I DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

U okviru ovoga poglavlja analizirat će se teorijski okvir istraživanja te izdvojiti dosadašnja istraživanja vezana uz tematiku diplomskoga rada kroz tri dijela, odnosno potpoglavlja: teorijski okvir pojmova povezanih uz *regionalne koncepte* – poput regionalnih identiteta, vrsta regija i sl. – zatim istovrsni pregled teorije na polju *border studies* – tičući se granica, pograničnih područja i prekogranične suradnje – a naposljetku i pregled dosadašnjih istraživanja iz hrvatske i inozemne literature, s primjerima iz različitih dijelova svijeta povezanih kako uz regije i regionalne identitete, tako i uz pogranična područja, odnose i veze uz i preko granica. Važno je istaknuti kako oblik međusobne usporedbe odlika pograničnih regionalnih identiteta prisutan u ovome radu nije pronađen u pregledu literature, zbog čega se rezultati neće moći direktno usporediti s drugim radovima. Iako bi se tek dubljim i sustavnijim pregledom literature, naročito inozemne, moglo utvrditi možebitno (ne)postojanje radova s istovjetnom ili sličnom tematikom, trenutne spoznaje daju za pretpostaviti jedinstvenost doprinosa ovog rada na polju regionalnih koncepata i *border studies* u hrvatskoj znanstvenoj literaturi.

2.1. Regionalni koncepti

Prvo potpoglavlje teorijskog okvira rada bavi se nekima od regionalnih koncepata ključnih za razumijevanje rezultata istraživanja, kao i za popratnu raspravu. Za početak, nužno je

spomenuti kako *geografska regija*, temeljni pojam regionalne geografije, čini bazu istraživanja, odnosno osnovnu prostornu jedinicu korištenu prilikom proučavanja regionalnih koncepata.

Prvi među njima koji valja istaknuti jest *regionalni identitet*. Tomaney (2020) regionalni identitet smatra oblikom kolektivnog identiteta koji nije intrinzični kulturni fenomen nekog prostora, već nastaje kompleksnim procesima, i to kroz kulturne i političke institucije, društvene pokrete i procese upravljanja nekim prostorom. Detaljniji teorijski i konceptualni okvir vezan uz regionalni identitet nudi rad Paasija (2003) u kojemu autor analizira i objašnjava nekolicinu usko povezanih koncepata. Primjerice, stavlja naglasak na važnu distinkciju između *identiteta regije* – motiva povezanih uz kulturu, prirodu i stanovništvo korištenih kako bi se regije definirale i međusobno razlikovale – te *regionalne svijesti* ili *regionalnog identiteta* koja označava višeslojnu povezanost ljudi s institucijama, motivima i simbolima koja ukazuje na institucionalizaciju određenoga prostora u *regiju* (Paasi, 2003).

Drugi bitan koncept na kojem počiva rad jest koncept *tradicijske regije*. Fuerst-Bjeliš (1996; 1998) promatra tradicijsku regiju kao složen tip regionalne cjeline nastao dugotrajnim razvojem identiteta na nekom prostoru, odnosno povezanog s teritorijalnošću. S obzirom na značaj povijesnog i prostornog aspekta razvoja, ovaj tip regije naziva se još i historijskogeografska regija. Za raspravu ovoga rada naročit značaj imaju kriteriji izdvajanja tradicijskih regija, odnosno, drugim riječima, skupine tvorbenih elemenata istih, a Fuerst-Bjeliš (1996) dijeli ih u tri skupine: *kriterij prirodne sredine* (npr. obuhvat prirodne cjeline, tip gospodarstva u kulturno-ekološkom smislu i sl.), *teritorijalno-organizacijski kriterij* (npr. povijesna pripadnost državnim i regionalnim tvorevinama) i *socio-kulturni kriterij* (npr. elementi kulturnog pejzaža, jezik, mentalitet itd.).

Treći i posljednji regionalni koncept koji se ističe u ovome radu onaj je *perceptivne regije*, kao i njoj subordinirani pojam *vernakularne regije*. Perceptivna regija širi je, krovni pojam koji označava regiju čiji su atributi, tvorbeni elementi i prostorni obuhvat bazirani na percepciji stanovništva koje živi unutar (unutarnja percepcija) ili izvan regije (vanjska percepcija). Vernakularna regija, čija je koncepcija proizašla iz angloameričke kulturne geografije, užu je pojam koji označava tip perceptivne regije utemeljen isključivo na unutarnjoj percepciji, odnosno percepciji stanovništva koje živi u toj regiji (Vukosav i Fuerst-Bjeliš, 2015; 2016).

2.2. Border studies – Studije o granicama

Nakon razjašnjavanja teorijskog okvira regionalnih koncepata, u ovom potpoglavlju definiraju se i analiziraju pojmovi pograničnog područja (relevantni za prostorni okvir samog

istraživanja), prekogranične suradnje i same granice kao pojave u prostoru i društvenom uređenju.

Prvi koncept koji valja razjasniti je onaj *pograničnog područja*. Najjednostavnije rečeno, pogranično područje ili regiju određuje prisutnost granice (najčešće državne) koja ima utjecaj na ljude koji žive na tom području (Schack, 2001). Ulazeći detaljnije u problematiku, promatrajući relevantnu hrvatsku znanstvenu literaturu (time reflektirajući i svjetske trendove, naročito u okviru *border studies*), pronalazimo različite definicije i obuhvate pograničnih područja. Zupanc (2018) u svojoj demografskoj analizi pograničnih područja u Hrvatskoj pograničjem države smatra sve jedinice lokalne samouprave (gradove i općine) koje imaju doticaj s vanjskom granicom Republike Hrvatske. U istome radu autor također spominje druge definicije relevantne za prostor RH, između ostalih onu Programa prostornog uređenja RH iz 1999. godine prema kojoj je područje uz kopnenu državnu granicu „teritorij grada ili općine neposredno uz državnu granicu i ako je sjedište grada/općine udaljeno do 10 km od granice" (Program prostornog uređenja RH, 1999: 76, prema Zupanc, 2018). Tu definiciju pograničnog područja koriste i Nejašmić i Toskić (2015), također tvrdeći i kako bi se, zbog oblika države, gotovo cijeli državni teritorij mogao smatrati pograničnim područjem. Ipak, pogranična se područja, naročito u kontekstu pograničnih identiteta, mogu promatrati i izvan konteksta striktno euklidske udaljenosti. Primjerice, Zorko i dr. (2012) spominju kako se, u kontekstu kontinuiranog preoblikovanja značenja granica, otvaraju različiti novi pogledi na definiranje pograničnih područja – oni koji uključuju pogranične zajednice i njihove identitete te značaj prekogranične suradnje i kohezivnosti prostora, stavljajući naglasak na stanovništvo prostora, ne prostor sam po sebi. Fuerst-Bjeliš (2020) također raspravlja o poimanju pograničnih područja, smatrajući ih područjima različitih širina i obuhvata uz granicu čiji je identitet usko vezan uz interakciju s istom. Autorica također ističe kako su pogranična područja ne samo područja razdvajanja (dviju ili više kultura, nacija, naroda i sl.) već i područja kontakta istih. Takav niz kompleksnih interakcija i veza uzrokuje stvaranje posebnih, pograničnim regijama svojstvenih krajolika. Cvitanović i Fuerst-Bjeliš (2018) pojmu pograničnih područja dodaju i možebitne elemente marginalnosti i perifernosti, ističući primjer Hrvatskog zagorja.

Idući koncept prisutan u okviru *border studies*, relevantan za ovo istraživanje pojam je *prekogranične suradnje*. Prekogranična suradnja (eng. *cross-border cooperation*) može se okvirno definirati kao „više ili manje institucionalizirana suradnja između susjednih podnacionalnih tijela preko nacionalnih granica“ (Perkmann, 2003, 3). Jačanjem silnica globalizacije i, unutar Europe, „europeizacije“, prekogranična suradnja među državama posljednjih je desetljeća preuzela velik značaj, stvarajući nove veze, tokove i prekogranične

prostore u kojima modeli regulacija nacionalnih vlada nemaju nužno primarnu ulogu (Prokkola, 2011). Jedan od najznačajnijih oblika prekogranične suradnje u Europi su INTERREG projekti kojima se pokušavaju razviti gospodarske veze i suradnja među susjednim regijama različitih država. Među negativnim stranama takvih pokušaja prekogranične suradnje su dvostruki standardi država: s jedne strane, države rado koriste fondove EU, a s druge strane odbijaju dati djeliće neovisnosti i autoriteta tijelima prekogranične suradnje zbog čega ona nije u potpunosti zaživjela u stvarnosti (van Houtum, 2000).

Naposljetku, valja istražiti središnji koncept *border studies* koji je i dao ime ovom polju znanosti: *granica*. Granice su ljudski, odnosno društveni konstrukti, izrazi teritorijalnosti i čovjekove potrebe za organiziranjem života i društva u ograđenim prostorima (Leimgruber, 1989; 1991; Paasi, 1996). Granice usto možemo smatrati i „procesima društvenog razdvajanja“ (Nail, 2016, 2). Njihova društvena neophodnost ogleda se u funkcijama granica u prostoru: društvena funkcija očuvanja sigurnosti i zaštite te politička funkcija kontrole i moći nad teritorijem (van Houtum, 2000). Granice se mogu promatrati na različite načine i kroz različite prizme, poput društvene, gospodarske i sl., pa van Houtum (2000) razlikuje tri načina promatranja granica u ekonomskoj i regionalnoj geografiji prisutna u 20. stoljeću. Granicama se, prema riječima ovoga autora, pristupalo – s jedne strane – kao fizičkim barijerama u ekonomskim i prometnim tijekovima koje povećavaju troškove i vremensku udaljenost u prostoru. S druge strane, granice su smatrane preprekama za uspješnu paneuropsku suradnju i integraciju koje se mogu premostiti prekograničnom suradnjom. Naposljetku, treći pristup ih je promatrao kao političke i društvene konstrukcije te nužan dio svakodnevnice čiji značaj valja istraživati na razini identiteta, percepcija i sl. (van Houtum, 2000).

2.3. Pregled dosadašnjih istraživanja u hrvatskoj i međunarodnoj literaturi

Hrvatska znanstvena literatura raznovrsna je kad su u pitanju pogranična područja i regije te regionalni identiteti, većinom istražujući određene, konkretne aspekte ili tematiku vezanu uz takva područja. Među najplodonosnijim predmetima istraživanja pogranično je područje Hrvatske uz granicu sa Slovenijom. Zorko i dr. (2012) bavili su se istraživanjem lokalnog identiteta i socijalne kohezije te utjecaja granice u pograničnom području Gorskog kotara, a isti autori ponovili su metodologiju istraživanja na području Hrvatskog zagorja (Zorko i dr., 2014). Odnosima i vezama u pograničnim područjima Hrvatske i Slovenije bavio se i rad Stiperskog i Kochi Pavlakovich (2001), a različite regionalne identitete hrvatskog pograničja sa Slovenijom analizira i Zorko (2015). Promatrajući istraživanja na istoku Hrvatske, Galiot Kovačić i Cvikić (2014) istražuju suvremene procese regionalne identifikacije na primjeru ženskih udruga

Vukovarsko-srijemske županije, Kajić i dr. (2022) bave se proučavanjem regionalnog identiteta Srijema kao prekogranične regije s naročitim osvrtom na slabljenje srijemskog regionalnog identiteta s hrvatske strane granice, a rad Cohe (2012) istražuje regionalni identitet Slavonije kroz povijest književnosti te regije. U kontekstu istraživanja područja uz granicu s Bosnom i Hercegovinom, Lončar (2014) razmatra identifikacijske i teritorijalne procese na području Banovine u poslijeratnom razdoblju.

Glede iscrpnih istraživanja regionalnih identiteta u hrvatskom kontekstu, vrijedi izdvojiti disertaciju o Slavoniji, odnosno identitetu te regije i regionalnoj samoidentifikaciji (Sarjanović, 2014), kao i disertacije o Dalmaciji (Mirošević, 2011) i Međimurju (Jukopila, 2017) koje se, između ostaloga, bave percipiranim tvorbenim elementima identiteta tih regija ističući jezik i mentalitet kao glavne odrednice regionalnog identiteta tih regija. Među istaknutim pograničnim regionalnim identitetima svakako vrijedi izdvojiti i onaj istarski, često istican kao primjer vrlo snažnog regionalnog identiteta (čak i u širim okvirima jugoistočne Europe) te u literaturi, čak i inozemnoj, istraživani zbog svoje povijesne podloge, karakteristika pograničnosti kroz veći dio moderne povijesti, multietničnosti te politizacije „istrijskog“ identiteta (Zorko i Fontana, 2014; Cocco, 2010; Ashbrook, 2006).

Neki od povijesnih pograničnih identiteta hrvatskih prostora istraženi su kroz radove Fuerst-Bjeliš (2014; 2020) i Fuerst-Bjeliš i Vukosav (2019), analizirajući područja Male Vlačke, Morlakije i Turske Hrvatske te identitete tih prostora u kontekstu ranonovovjekovnog razdoblja hrvatske povijesti. Naposljetku, također treba izdvojiti rad Cifrića i Nikodema (2006) o konceptu i dimenzijama socijalnog identiteta u Hrvatskoj uključujući i značaj regionalnih identiteta, rad Marković i Fuerst-Bjeliš (2015) kojim se stavljaju u usporedbu prostorni identiteti (pa tako i regionalni) Bjelovara i Čakovca te diplomski rad Meštrovića (2018) koji kroz prizmu glazbe proučava regionalne identitete Hrvatske.

Promatrajući europsku literaturu, naročito novijeg datuma, istraživanja pograničnih regija i identiteta često su promatrana u okviru ocjenjivanja prekogranične suradnje među regijama, naročito u okviru Europske unije. Perkmann (2003) se bavi pojavom prekograničnih regija u Europi te važnošću i poticajima razvoja prekogranične suradnje, a Prokkola i dr. (2015) istražuju ulogu regionalnog identiteta upravo u implementaciji prekograničnih projekata Europske unije, vodeći se primjerom pograničnih područja Finske i Švedske. Istim područjem bavi se i rad Paasija i Prokkole (2008) istražujući teritorijalnu dinamiku, prekogranične odnose i svakodnevicu područja uz granicu dviju država. Radovi slične tematike bave se područjima diljem Europe: Obkircher i Saurwein (2008) istraživali su pogranične i prekogranične regionalne identitete i razvoj Alpenrheintal regije između Austrije, Švicarske i Lihtenštajna;

Leimgruber (1991) se bavi prekograničnim područjem između švicarske regije Ticino i talijanske Lombardije, istražujući njihovu povezanost, identitet i pogranične krajobrazne; Häkli (2004) istražuje prekograničnu regionalizaciju na primjeru Katalonije; Askanius (2019) istražuje prekogranične i pogranične identitete na dansko-švedskoj granici kroz prizmu na tom prostoru popularne TV serije; Pons Rodríguez (2014) istražuje kako promjena lingvističkog pejzaža utječe na pogranične identitete uz španjolsko-portugalsku granicu, a Fitjar (2010) istražuje jačanje regionalnih identiteta Zapadne Europe.

Posebno zanimljiv pogled na problematiku ovoga rada pruža literatura vezana uz pograničja država Istočne i Jugoistočne Europe, naročito zbog tvorbe novih pograničnih područja među državama nastalih raspadom većih državnih tvorevina. Takvu tematiku zapravo sadrže brojni spomenuti radovi o pograničnim područjima Hrvatske, a neki od radova koji su se bavili drugim primjerima su onaj Bomana i Berga (2007) vezan uz istraživanje prekogranične suradnje u okviru institucionalizacije i građenja identiteta na primjeru estonsko-ruskog i rumunjsko-moldavskog pograničnog područja; Zhurzhenko (2004a; 2004b) se bavi zanimljivim primjerom (tada) potencijalne prekogranične regije Slobožanščina između Ukrajine i Rusije u kontekstu njihovih odnosa u ranim 2000-im godinama te regionalnim identitetima i prirodom tadašnje granice na spomenutom području; Zieliński (2015) se bavi nacionalnim i regionalnim identitetom stanovništva Kalinjingradske oblasti iz perspektive prekograničnog, poljskog stanovništva. Valja spomenuti i doktorsku disertaciju Lintz (2014) o konstrukciji nacionalnih i regionalnih identiteta te percepcije prostora i stanovništva preko granice na primjeru bugarsko-makedonskog pograničnog područja analizirajući intervju s pograničnim stanovništvom.

Izvan Europe, najbogatija je angloamerička literatura o regionalnim ili prekograničnim identitetima. Hellenier (2009) kroz intervju istražuje stavove i identitet mladih Kanađana u pograničnom području regije Niagara uz granicu s SAD-om te njihovu identitetsku konstrukciju postojeće granice. Konrad i Everitt (2011) bave se prekograničnim identitetima, suradnjom i gospodarskom integracijom, kao i prirodom granica Sjedinjenih Država s Kanadom i s Britanskim Djevičanskim Otocima analizirajući intervju i ankete s tamošnjim stanovništvom. Glede istraživanja pograničja SAD-a s južnim susjedom, Meksikom, valja izdvojiti, između ostalih, radove o ulozi neprofitnih udruga u prekograničnoj suradnji SAD-a i Meksika (Cappellano i Makkonen, 2020) te o prekograničnoj suradnji i razvoju pograničnog područja Meksika pod utjecajem sjevernog susjeda (Koči-Pavlaković, 1994).

Pitanja pograničnih i prekograničnih identiteta te istraživanje takvih područja prisutno je i u Latinskoj Americi, primarno kroz literaturu na španjolskom i portugalskom jeziku. Česta

tematika u ovim radovima su međudržavne granice nastale u kolonijalnom razdoblju koje ne oslikavaju narodnosnu ili kulturološku podlogu prostora. Jedan takav rad je i onaj Cervere Moline (2017) koji se bavi utjecajem granice između Meksika i Belizea na regionalni i prekogranični identitet ondašnjeg stanovništva, a rad Güemes Ricaldea i Ramirez Cordero (2012) ukazuje na zajednički identitet istog prekograničnog prostora u vidu gastronomske tradicije i turizma. Sličan primjer problematike utjecaja uspostave granica na autohtono stanovništvo istražen je i na primjeru naroda Aymara u Južnoj Americi na tromeđi Čilea, Perua i Bolivije (Rouviere, 2016). U tom se radu istražuje prekogranična suradnja i mogući modeli ostvarivanja prekograničnog teritorija naroda Aymara s ciljem očuvanja njihovog identiteta. Od ostalih radova slične tematike u Južnoj Americi, vrijedi istaknuti rad Núñeza (2013) koji se bavi utjecajem čileansko-argentinske granice na nestanak identitetske povezanosti ondašnjeg stanovništva s Andama te nekoliko radova brazilskih istraživača: Dorfman (2008) istražuje pogranične identitete i odnose na granici Brazila i Urugvaja, Brandalise (2011) se bavi utjecajem brazilske televizije na konstrukciju identiteta pograničnih područja s Argentinom, Paragvajem, Urugvajem i Bolivijom, a Dias Flud i Correia de Araujo (2020) istražuju utjecaj kulturnih događaja na prekogranične odnose i pogranične identitete uz brazilsko-bolivijisku granicu.

Naposljetku, promatrajući literaturu iz ostalih dijelova svijeta, ponovno valja istaknuti kako se – zbog često kolonijalno utvrđenih državnih granica – istraživanja pograničnih i prekograničnih identiteta izvan Europe i Angloamerike često svode na istraživanje negativnih utjecaja umjetno stvorenih granica na tamošnje stanovništvo te na prekograničnu „suradnju“ unutar istih naroda u više država. Takvi primjeri, osim navedenih iz Latinske Amerike, prisutni su i diljem afričkog kontinenta. Opći pregled problematike granica, suvereniteta i teritorija uz brojne primjere s kontinenta daje rad Mbembéa (2016), a konkretni primjeri iz literature uključuju rad Brambille (2007) o narodu Kwanyama u pograničnim područjima angolsko-namibijske granice istražujući različite percepcije iste granice – percepcije lokalnog stanovništva i percepcije državnih vlasti – te rad slične tematike o narodu San na pograničnim područjima Bocvane, Namibije i Južne Afrike (Bolaane, 2014). Valja također izdvojiti i nekoliko primjera istraživanja pograničja u Aziji: Carsten (1998) istražuje, ponajprije s antropološkog gledišta, identitete i stavove stanovništva prema granici na pograničnom području Malezije i Tajlanda, Cons i Sanyal (2013) se bave regionalnim kompleksnostima te različitim poimanjima granica i pograničnih identiteta u Južnoj Aziji, a Evans i dr. (2000) posvetili su cijelu knjigu različitim pograničnim područjima, identitetima i odnosima Kine sa susjednim državama.

3. PROSTORNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

S obzirom na navedene ciljeve, predmet i metodologiju istraživanja, kao prostorni okvir ovoga istraživanja najjednostavnije bi bilo izdvojiti pojam pograničnih regija, odnosno pograničnih područja, u različitim dijelovima Europe i svijeta. Ipak, imajući na umu teorijsku podlogu i niz radova spomenutih u prethodnom poglavlju, vidljiva su različita poimanja pograničnog područja – od kvantitativno do kvalitativno baziranih – kroz različita područja geografije i različite metodologije istraživanja. Stoga, zbog činjenice da se ovo istraživanje bazira na kvalitativnom proučavanju pograničnih regionalnih identiteta, kao i da se uspoređuju po svojim karakteristikama vrlo različita pogranična područja Hrvatske, Europe i svijeta, promatrana pogranična područja (tj. prostorni obuhvat istraživanja) neće biti određena kao pojas određene udaljenosti od granice, već kao prostori čiji je identitet intrinzično povezan uz granicu (i područje preko granice), na kojima pogranični karakter prostora ima utjecaj na stanovništvo i društvo kroz kulturu, svakodnevni život, identitet i sl.

Definiravši na taj način prostor istraživanja na razini Hrvatske i svijeta, provedeni su intervjui s ispitanicima iz pograničnih područja koja obilježavaju različite karakteristike i identiteti. Na razini Hrvatske (sl. 2) prostor(i) istraživanja su označene pogranične regije i područja diljem države, neke s jačim regionalnim identitetima (recimo, Međimurje), dok su neki ispitanici istaknuli samo naselje ili županiju stanovanja, a ne regiju (npr. Bregana ili Osječko-baranjska županija). Takve razlike u (samo)identifikaciji daju naslutiti kako su regionalni identiteti određenih područja možebitno nejasno definirani ili slabo prisutni u vernakularnom mnijenju stanovništva (ili barem konkretnog ispitanika).

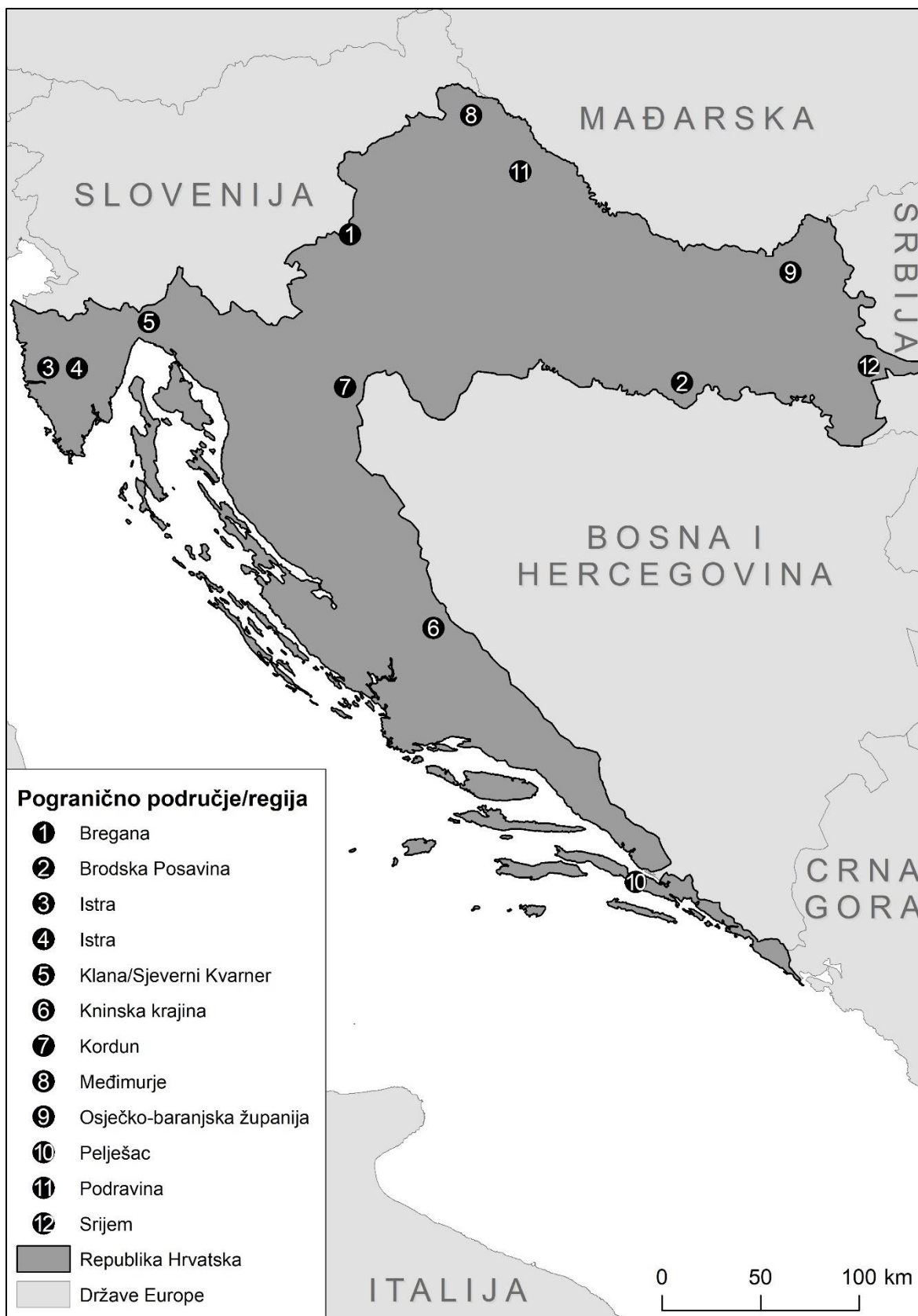
Konkretno, promatrajući pogranična područja Hrvatske prema državama s kojima graniče, prikupljeni su intervjui ispitanika iz idućih pograničnih regija/područja²:

- a) pograničje sa Srbijom: ispitanik iz Srijema;
- b) pograničje sa Srbijom i Mađarskom: ispitanica iz Osječko-baranjske županije;
- c) pograničje s Mađarskom: ispitanica iz Podravine;
- d) pograničje s Mađarskom i Slovenijom: ispitanik iz Međimurja;
- e) pograničje sa Slovenijom: ispitanica iz Bregane, ispitanica iz Klane/sjevernog Kvarnera, ispitanik i ispitanica iz Istre,
- f) pograničje s Bosnom i Hercegovinom: ispitanica iz Brodske Posavine, ispitanica iz Korduna, ispitanica iz Kninske krajine, ispitanica s Pelješca.

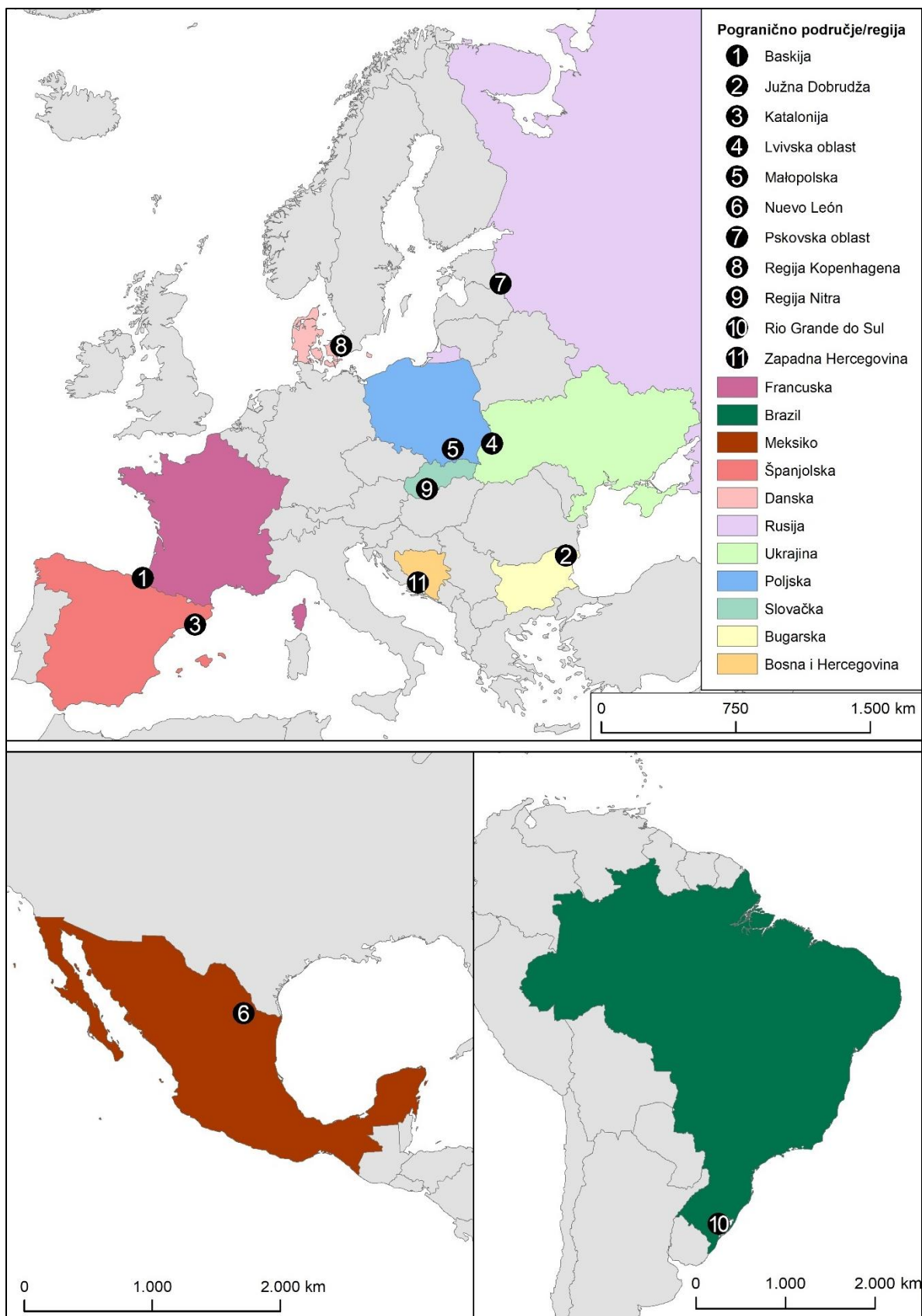
² Nazivi pograničnih regija/područja zadržani su u izvornom obliku kojeg su ispitanici naveli u intervjuu.

Na međunarodnoj razini (sl. 3), ispitanici potječu iz različitih dijelova Europe i svijeta, uz raznovrsne primjere s obzirom na međusobne odnose država uz i unutar kojih se nalaze pogranična područja, stupanj razvijenosti država, sudjelovanje u međunarodnim integracijama, karakteristike samih granica (propusnost, povezanost i sl.).

Sl. 2: Pogranična područja i regije stanovanja ispitanika s područja Republike Hrvatske

Kartografska podloga: Open Street Map, 2022

Sl. 3: Pogranična područja/regije i države stanovanja međunarodnih ispitanika

Kartografska podloga: Open Street Map, 2022

Prema državama i pograničnim regijama iz kojih ispitanici dolaze, valja izdvojiti:

- a) pogranično područje Bosne i Hercegovine s Hrvatskom: ispitanik iz Zapadne Hercegovine;
- b) pogranično područje Bugarske s Rumunjskom: ispitanik iz Južne Dobrudže;
- c) pogranično područje Slovačke s Mađarskom: ispitanik iz regije Nitra;
- d) pogranično područje Poljske sa Slovačkom: ispitanica iz Małopolske;
- e) pogranično područje Ukrajine s Poljskom: ispitanica iz Lvivske oblasti;
- f) pogranično područje Rusije s Estonijom i Latvijom: ispitanik iz Pskovske oblasti;
- g) pogranično područje Danske sa Švedskom: ispitanik iz regije Kopenhagena;
- h) pogranično područje Francuske sa Španjolskom: ispitanica iz francuskog dijela Baskije;
- i) pogranično područje Španjolske s Francuskom: ispitanica iz Katalonije;
- j) pogranično područje Meksika s SAD-om: ispitanik iz regije Nuevo León;
- k) pogranično područje Brazila s Urugvajem: ispitanica iz regije Rio Grande do Sul.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U ovome poglavlju istražuju se i analiziraju odgovori ispitanika u sklopu provedenih intervjua, i to na način da su odgovori podijeljeni u potpoglavlja na temelju svakog od pitanja te međusobno uspoređeni. Svako od potpoglavlja ima dva dijela, jedan s odgovorima međunarodnih ispitanika te jedan s odgovorima ispitanika iz Hrvatske.

4.1. Promatranje vlastite regije

Prvo postavljeno pitanje u intervjuu glasilo je: „*Izdvojite i opišite neke od glavnih motiva (osjećaji, slike, doživljaji, pejzaž i sl.) koje vežete uz Vašu regiju/područje stanovanja.*“ Kroz ovo pitanje, ispitanici su pozvani na interpretaciju vlastitog poimanja svoje regije kroz razne motive koje asociraju uz nju. Ovakva interpretacija često ocrtava i subliminalne stavove o samoj regiji: osobe mogu izdvojiti motive kojima evociraju lijepa iskustva i osjećaje, no i motive koje možemo ocijeniti negativnima. Osim promatranja osjećaja i povezanosti uz svoju regiju, ovo pitanje će, uz sljedeće koje se tiče susjedne regije preko granice, poslužiti za usporedbu stavova ispitanika o svojoj i regiji preko granice. Time će se pokušati analizirati neke od relacijskih dimenzija identiteta ispitanika (utemeljenih na klasifikaciji Cifrića i Nikodema, 2006): odnos prema *sebi* (svojoj regiji) i *drugima* (regiji preko granice).

Međunarodni ispitanici

Izlažući motive koje vežu uz svoju regiju, odnosno područje istraživanja, međunarodni ispitanici ponajprije ističu prirodu i krajobraz svoje regije, uz dodatak društvenih pojava i

kulture te ponekad izričitih osjećaja. Treba istaknuti da među ispitanicima prevladavaju pozitivni ili neutralni osjećaji pri opisivanju motiva, uz rijetke negativne konotacije. Među primjerima pozitivnih motiva, valja istaknuti ponajprije pejzažne motive, opisivanje prirodnih ljepota, ali i gradskog šarma:

„Kad pomislim na svoju regiju, pada mi na pamet prekrasan krajolik s planinama i plažama, kao i sunce i toplina“ (Katalonija, Španjolska, 21, Ž, online)

„Ravna ili blago brdovita [regija], s idiličnim poljima uljane repice i pšenice u vrućini ranog ljeta“ (regija Kopenhagena, Danska, 22, M, online)

„(...) zapanjujući krajolik litica sjeverne Bugarske također mi pada na pamet kad pomislim na svoju regiju.“ (Južna Dobrudža, Bugarska, 22, M, telefonski)

„Stvarno mi se sviđaju te slatke ulice. Taj osjećaj da ste u prošlosti kada ste u središtu Lavova, svi ti ljudi koji rade u kostimima i sve djevojke s velikim haljinama koje nešto prodaju, cvijeće na balkonima i terasama. Također, podsjeća me na planine i prirodu, rijeke, dvorce, tramvaje i kavu.“ (Lvivska oblast, Ukrajina, 28, Ž, uživo)

Slični pejzažni motivi, poput polja, šuma, pustinja, mora i sl. prisutni su u većini odgovora. Uz prirodu se često spominje i klima te izmjena godišnjih doba:

„Polja, niske temperature, mrazevi i vlažno vrijeme zimi te vruće ljeto i puno vlage“ (Rio Grande do Sul, Brazil, 31, Ž, online)

„Moja regija, Nuevo León, nalazi se na sjeveroistoku Meksika i poput polupustinje je. Zapravo, imamo samo dva godišnja doba, zimu i ljeto, bez ičega između. No zimi, nema hladnoće snijega, samo hladnoća pustinje koja ti se uvuče u kosti.“ (Nuevo León, Meksiko, 33, M, uživo)

Među pozitivnim motivima ispitanika ističu se i regionalni ponos te toplina koju povezuju uz svoju regiju i ljude:

„Iznimno sam ponosna jer u mojoj regiji postoji mnoštvo društvenih pokreta, stanovništvo ima osjećaj suradnje za stvaranje boljeg svijeta i borbu za ljudska prava. Mislim da smo borbena regija.“ (Katalonija, Španjolska, 21, Ž, online);

„(...) toplina, Dom“ (Zapadna Hercegovina, Bosna i Hercegovina, 23, M, online)

„(...) toplina ljudi iz moje regije“ (Baskija, Francuska, 21, Ž, online)

Ponajprije u pozitivnom smislu ispitanici ističu i najpoznatije lokacije i gradove u svojoj regiji, primjerice, osim prethodno spomenutog Lavova u Ukrajini, ispitanica iz Poljske ističe Krakow i Zakopane, a ispitanik iz Meksika planinu Serro de la Silla te grad Monterrey. Dio ispitanika svoje motive iznosi vrlo taksativno, detaljno i uglavnom neutralno:

„Prijelaz između nizina i planina, vinogradi, vinski podrumi, široke rijeke, ribnjaci, ribari, topole, starci koji voze bicikle, velike komunalne farme, polja kukuruzne i uljane repice, mirna/dosadna atmosfera, hrastove šume, bagremi koji probijaju biciklističke gume, stada jelena i divljih svinja, nesuvizla mješavina arhitekture u gradskim središtima, depresivna stambena naselja u ravnici, dvojezični znakovi, srednjovjekovne ruševine dvorca, termalne toplice, kupanje u jezerima, stare duge seoske kuće s narančastim keramičkim crijepovima, živahni lokalni seoski pubovi uz barokne crkve, osiromašena romska naselja, propadajuća sela u blizini granice“ (Nitra, Slovačka, 24, M, online)

Samo u nekoliko odgovora mogu se naslutiti negativne konotacije među navedenim motivima. Osim nekoliko blago negativnih (ili ciničnih) motiva u prethodnom citatu ispitanika iz Slovačke, ističe se stav ispitanika iz Meksika o relativnom siromaštvu njegove regije u vidu tradicije u odnosu na ostatak države:

„Mislim da imamo manje... u usporedbi s jugom, manje smo bogati tradicijom, hranom. Zato što su stare civilizacije, poput Azteka, Maja, s juga. Znači, po povijesti, oni imaju sve te dobre regionalne... kulturu, tradiciju i glazbu. Dakle, na sjeveru, znate, mi smo više kao Sjedinjene Države. Dakle, nemamo tu raznolikost, kao u središtu i na jugu Meksika.“ (Nuevo León, Meksiko, 33, M, uživo)

Ipak, uvjerljivo najnegativniji stav o svojoj regiji ima ispitanik iz Rusije:

„Imam i negativne misli o svojoj regiji jer je također vrlo siromašna. Ima puno problema, ekonomskih stvari i političkih...“ (Pskovska oblast, Rusija, 18, M, uživo)

Hrvatski ispitanici

Kao i među odgovorima međunarodnih ispitanika, i među hrvatskim ispitanicima prevladavaju pozitivni motivi pri opisivanju asocijacija na svoju regiju ili kraj. Među najpozitivnijim primjerima su odgovori u kojima ispitanici evociraju uspomene iz djetinjstva, ističu elemente pejzaža i prirode te izražavaju snažnu povezanost sa svojom regijom:

„Slika koju imam u glavi kada razmišljam nostalgично o svom zavičaju su bura, sunčano vrijeme, čisto plavo nebo. Miris vatre od šušnja prikupljenog u dvorištu je miris koji me kao

Prousta vrati u djetinjstvo koje sam provodila u Kijevu, vrati me u djetinjstvo i pomaganje baki sa radovima oko kuće i u vrtu.“ (Kninska krajina, 24, Ž, online)

„Bregana će me uvijek podsjećati na moje djetinjstvo jer sam tamo išla i u vrtić i u osnovnu školu. Svi moji prijatelji iz djetinjstva žive tamo i znam da kada god bih prošetala mjestom sreća bih nekoga iz škole. Roditeljska kuća i vrt svakako su bili i ostati će za mene najvažniji dio tog mjesta. (...) Rijeka Sava također je vrlo značajan dio Bregane za mene. Moj tata je volio tamo ići pecati, a mi djeca bismo se kupali u rijeci.“ (Bregana, 25, Ž, online)

„Svakako, kada pristupite "mome kraju", osjećate snažnu povezanost sa okolinom i ljudima u njoj. Imam osjećaj da je tako samo kod nas. Također, način govorenja i specifičnih fraza odaju da si stigao kući.“ (Brodsko Posavina, 24, Ž, online)

„Budući da moja regija predstavlja esenciju mojeg nacionalnog identiteta s kojim je vežem, uglavnom uz nju vežem pozitivne osjećaje i emocije.“ (Istra, 24, M, online)

Otpribliže polovica ispitanika taksativno navodi motive koje vežu uz svoju regiju, ponajprije navodeći pozitivne asocijacije, od kojih se kod među prirodnima gotovo univerzalno ističu šume, ravnice, polja, vinogradi i rijeke ili potoci te zelenilo, dok se među ostalim motivima ističu tišina, mir i sreća te prijateljstvo, zajedništvo i topli, srdačni ljudi. S obzirom na raširenost ovih motiva, jasno je kako gotovo svi ispitanici gaje iznimno pozitivne osjećaje prema svojoj regiji, odnosno kraju.

Zanimljivi su odgovori ispitanika koji motive koje povezuju uz regiju donekle temelje i na činjenici da su bili ili trenutno jesu odsutni iz nje:

„Osjećaje da sumiram, prije svega, nekakav ponos, osjećaj da smo daleko, udaljeni, možda zbog toga što sam neko vrijeme bio izvan svoje regije, pa sam počeo svoju regiju gledati kao nekako daleku, egzotičnu, a opet malo i zaostalu, usporenu itd.“ (Srijem, 23, M, telefonski)

„Budući da ne živim u Istri, s njome asociram i prizor koji se otvara kada prođem Tunel Učku, tablu na kojoj piše Istarska županija - Regione Istriana i zalazak sunca koji se prožima nad Čepićkim poljem u pozadini.“ (Istra, 24, M, online)

Osim različitih pozitivnih slika i osjećaja, pojedini ispitanici su istaknuli i poneki blago negativan motiv koji vežu uz svoj kraj. Osim spominjanja zaostalosti i usporenosti kod ispitanika iz Srijema u prethodno navedenom citatu (u nastavku odgovora navodi i asocijacije na Domovinski rat), još dvije ispitanice spominju problematiku svoga kraja među motivima:

„Društveni motivi koje vežem za ovo područje: depopulacija, iseljavanje, ratom zahvaćeno područje, prometna izoliranost, turizam. Nažalost ovo područje već dugi niz godina, pogotovo u razdoblju nakon Domovinskog rata, ima probleme sa iseljavanjem i depopulacijom.“ (Kordun, 21, Ž, online)

„Mjesto je mirno i tiho, pretežno naseljeno starijim stanovništvom (mladi iseljavaju zbog studiranja, nedostatka sadržaja i mogućnosti te velike udaljenosti od najbližeg grada). U općini [Klana] se nalazi jako puno poljoprivrednog zemljišta (njive, oranice, pašnjaci) koje je zapušteno i zaraslo jer ga nema više tko obrađivati.“ (Klana/Sjeverni Kvarner, 20, Ž, online)

Ipak, važno je istaknuti kako niti jedan ispitanik ili ispitanica ne ističu isključivo negativne aspekte svoje regije.

4.2. Promatranje regije preko granice

Nakon prvog pitanja u intervjuu koje se ticalo poimanja vlastite regije stanovanja od strane ispitanika, drugo pitanje imalo je za cilj ispitati motive koje ispitanici povezuju uz regiju, odnosno područje koje se nalazi preko državne granice uz koju se njihova regija nalazi. Pitanje je glasilo: *„Izdvojite i opišite neke od glavnih motiva (osjećaji, slike, doživljaji, pejzaž i sl.) koje asocirate s područjem preko granice.“* Kao što je spomenuto pri opisu prvoga pitanja, analizirajući stavove ispitanika kroz odgovore na ovo pitanje pokušat će se utvrditi njihova relacijska dimenzija identiteta u vidu odnosa prema *drugima* (regiji preko granice) uz usporedbu s odnosom prema *sebi*, tj. svojoj regiji.

Međunarodni ispitanici

Pri opisivanju područja preko granice, odnosno motiva koje vežu uz isto, ispitanici su različito pristupali navođenju odgovora. Tek nekoliko ispitanika navelo je nedvojbeno pozitivne asocijacije na područje preko granice, primjerice ispitanik iz Rusije, stvarajući zanimljiv kontrast između odgovora o svojoj regiji i regiji preko granice:

„A kad razmišljam o području preko granice, Latviji ili Estoniji, pomislim na visoku razinu života, dobru kvalitetu, dobre ceste. Puno hrane, sira, mlijeka, čista priroda, čiste šume, čista kulturna atmosfera, sve je moderno, samo pozitivne misli.“ (Pskovska oblast, Rusija, 18, M, online)

Među pozitivnim asocijacijama, u okviru recentnih događaja rata u Ukrajini valja istaknuti i pozitivne osjećaje ispitanice iz Ukrajine o području preko granice koje joj je pružilo privremeno utočište:

„Ako pričamo o osjećajima, postoji ogromna podrška ljudi zbog ratnih događanja. Bila sam u Lublinu i Varšavi, i svugdje vidite zastave, vidite natpise "mi smo solidarni" i tako osjećate tu podršku, ljubaznost i empatiju.“ (Lvivska oblast, Ukrajina, 28, Ž, uživo)

Ipak, veći broj ispitanika neutralnim tonom ističe sličnosti i razlike među područjima. U vidu prirodnih motiva većinom se ističe sličnost, uz naglasak na razlike proizašle iz različitosti kultura, društva ili razine razvijenosti:

„Potpuno iste misli, možda manje velikih stambenih blokova, različiti električni stupovi i prometni znakovi. Gradovi nisu toliko obnovljeni tijekom socijalističkog razdoblja, arhitektura je malo manje radikalna i ponekad se čini kao da su još uvijek pedesete godine prošlog stoljeća na nekim mjestima.“ (Nitra, Slovačka, 24, M, online)

„Sjeverna Dobrudža, koja je u Rumunjskoj, vrlo je slična južnoj Dobrudži, u smislu fizičke geografije, kao i krajolika koje biste vidjeli, ne bi bilo velike razlike, rekao bih da je većina razlika zapravo antropogena. Tako je, na primjer, njihova infrastruktura nešto drugačija, njihove ceste su šire. I to je ono što sam primijetio, iz osobnog iskustva. Neki od, na primjer, stilova arhitekture, posebno modernih zgrada, također su malo drugačiji. (...) Sve u svemu, u vidu osjećaja, doživljaja, pejzaža i dr., vrlo je slično, gotovo da ne biste primijetili nikakvu razliku.“ (Južna Dobrudža, Bugarska, 22, M, telefonski)

„Rekla bih iste motive. Mislim da kad god pomislim na Slovačku, vidim planine. Osjećam kao da su ljudi na jugu [moje regije] stvarno slični ljudima iz Slovačke.“ (Małopolska, Poljska, 23, Ž, uživo)

„Teksas je također sličan našoj regiji, što se tiče vremena, vrste krajolika, nalazite tu... polupustinju, pustinju. Međutim, čim prijedete granicu i napravite prvih par koraka, vidite potpuno drugačiju kulturu, znate, u tom smislu nismo toliko bliski.“ (Nuevo León, Meksiko, 33, M, uživo)

Ipak, osim neutralno, dio ispitanika ističe određene razlike među regijama u više ili manje negativnom svjetlu. Primjerice, ispitanica iz Poljske smatra Slovake manje prijateljski nastrojenima, a ispitanica iz Baskije još negativnije opisuje svoje asocijacije na regiju preko granice:

„Manje-više isti elementi, ali s njom [regijom preko granice] povezujem i aroganciju i autoritativnost.“ (Baskija, Francuska, 21, Ž, online)

Hrvatski ispitanici

Kao i među odgovorima međunarodnih, i među onima hrvatskih ispitanika može se pronaći cijeli dijapazon različitih stavova prema području preko granice. Zanimljivo je kako, za razliku od inozemnih, hrvatski ispitanici često uz motive ističu i razinu osobne povezanosti s područjem preko granice, prvenstveno kroz osobne doživljaje i anegdote. S obzirom da je dobar dio ispitanika, kao i u prvom pitanju, navodio motive taksativno, mogu se istaknuti najprisutniji motivi. Šoping, odnosno prekogranična kupovina je najčešći motiv kojeg spominju ispitanici pograničnih područja sa svim Hrvatskoj susjednim državama (izuzev Crne Gore koja nije uključena u istraživanje). Nakon toga, česti motivi su pejzaži, koje ispitanici većinom smatraju sličnima onima iz svojega kraja, kao i tradicija, hrana te djelatnosti poput poljoprivrede. Ipak, razlike u odnosu na svoju regiju ispitanici primarno prepoznaju kroz osjećaje:

„Dosta slično ako bih gledao slike, doživljaje i pejzaž, ali onda kad bih o osjećajima razmišljao, onda mi se javlja nešto drukčije, nešto strano, ali i egzotično, divlje, malo možda zaostalo“ (Srijem, 23, M, telefonski)

„Područje preko granice u meni budi zainteresiranost jer je nešto neistraženo, a ne toliko drugačije od meni poznatog.“ (Osječko-baranjska županija, 20, Ž, online)

„Sličnost, posebice u Sloveniji, no ipak tuđina (...)“ (Međimurje, 23, M, online)

Među motivima ispitanici, kao i u prethodnom pitanju, katkad ističu konkretne lokacije kao motive: Bosanski Brod, Brežice, Legradska gora s bijelom kapelicom na vrhu, Dinara i dr., ukazujući time na značaj konkretnih prekograničnih ili pograničnih lokacija u tvorbi svog odnosa prema području preko granice.

Osim prema svojevrsnoj tematici ili vrsti asocijacije, motive i odnose ispitanika prema području preko granice možemo podijeliti i prema pozitivnom ili negativnom tonu i motivima pri opisivanju. Primjerice, ispitanik iz Srijema ističe percipiranu izvornost (u ovom slučaju hrane) kao pozitivan aspekt prekograničnog područja:

„Budući da je [područje preko granice] više zaostalo, onda je ta nekakva izvornost hrane još izraženija, kao da je hrana domaćija, tržnice... ali ono baš nekako, njihov paradajz k'o da je finiji.“ (Srijem, 23, M, telefonski)

S druge strane, u nekim se odgovorima miješaju pozitivne i negativne asocijacije:

„Nerazvijenost, lošiji (naspram mog područja) životni uvjeti i niži životni standard, "trbuhom za kruhom", iseljavanje zbog nemogućnosti zaposlenja. Samo stanovništvo bih okarakterizirala kao iznimno srdačno, ljubazno i izdvojila bih visok stupanj gostoljubivosti i empatije. Životni uvjeti su prema mom mišljenju na nižoj razini nego oni kakve ja poznajem, siromaštvo je izraženije.“ (Kordun, 21, Ž, online)

A neki odgovori ukazuju na manjak povezanosti i negativnije asocijacije:

„Prekogranični prostor u meni ne budi nikakve izrazite osjećaje, jer ne osjećam nikakvu povezanost s njime. (...) Kada pređem granicu između Hrvatske i Slovenije, ja više nisam u svojoj regiji nego u Sloveniji, stoga osjećaji i asocijacije koje vežem uz taj prekogranični prostor općenito su vezani uz cijelu Sloveniju. Duge kolone na granici i slovenski policajci koji uvijek "gnjave" ljude, sporovi oko Piranskog zaljeva i vina teran, škrti turisti koji uvijek izvolijevaju oko svega itd.“ (Istra, 24, M, online)

4.3. Prekogranična povezanost

Treće pitanje u intervjuu odnosilo se na povezanost regije iz koje ispitanici dolaze s prekograničnom regijom: *„Smatrate li da postoji nekakav oblik povezanosti (identitet, vrijednosti, tradicija i sl.) između Vaše regije stanovanja i područja preko granice? Koji bi to oblik povezanosti bio? Objasnite svoj odgovor.“* Dok se kroz usporedbu odgovora na prvo i drugo pitanje može doći do zaključaka vezanih uz subliminalne stavove ispitanika o svom i području preko granice te već spomenute relacijske dimenzije identiteta, kroz ovo pitanje ispitanici svjesno govore o povezanosti dvaju područja ili manjku iste.

Međunarodni ispitanici

S obzirom na različite povijesno-geografske kontekste regija iz kojih ispitanici dolaze, međusobna usporedba je katkad nemoguća ili nesvršishodna, te je jednostavnije za potrebu analize razlučiti odgovore prema vrsti ili intenzitetu povezanosti koju ističu. Premda su konteksti u kojima ispitanici obrazlažu povezanost između područja različiti, većina ih se slaže kako povezanost postoji:

„Da, postoji kulturna i jezična povezanost. Jezik je dovoljno sličan da obje strane mogu lako komunicirati (a u objema državama tečno se priča engleski)“ (regija Kopenhagena, Danska, 22, M, online)

„Postoji, prvenstvo kroz način života koji se ogleda u usporenom načinu života, zatim u tradiciji, identitetu, istim vrijednostima (ideološkim i religijskim)“ (Zapadna Hercegovina, Bosna i Hercegovina, 23, M, online)

"Da, svakako imamo mnogo veza, kako kulturnih tako i klimatskih. Rio Grande do Sul ima veliki utjecaj iz kolonijalne Španjolske, kao i Urugvaj." (Rio Grande do Sul, Brazil, 31, Ž, online)

Većina ispitanika istaknula je određenu dozu povijesne povezanosti, često zbog činjenice da se preko granice nalaze dijelovi iste regije, primjerice, u slučaju Katalonije ili Baskije:

"Dijelimo vrijednosti i područje preko granice utjecalo je na našu tradiciju i našu kulturu." (Baskija, Francuska, 21, Ž, online)

Drugi tip povijesne povezanosti je tradicija postojanja unutar zajedničkih državnih tvorevina. Jedan od primjera je raspodjela kroz povijest ujedinjene regije Dobrudža između Rumunjske i Bugarske koju ispitanik iz južnog, bugarskog dijela te regije ističe kao ključnu ostavštinu na današnju povezanost dvaju dijelova. Srednjoeuropski primjer pružaju ispitanici iz Poljske i Slovačke, ističući zajedničku povijest s prekograničnim prostorima u okviru Austro-Ugarske, a isto i na zanimljiv način spominjući različite slojeve pogranične povezanosti:

"Budući da je regija stoljećima formirala jednu cjelinu unutar jedne zemlje, ljudi koji ovdje žive doživjeli su iste unutarnje i vanjske utjecaje i radije bih rekao da je jedina značajna razlika jezik. Štoviše, etnička granica između Slovaka i Mađara leži dalje na slovačkoj strani regije, a s druge strane postoje neke (gotovo nestale) slovačke eksklave, tako da postoji prekogranična etnička povezanost. Po mom mišljenju, način života, navike, tradicija i arhitektura više su ovisili o prirodnom karakteru područja (planinsko/hladno/šume/kamen+drvo x ravno/toplo/polje/cigle+opeka) od nacionalnih ili etničkih granica na ovim prostorima. Stoga vidim 3 vrste granica u gradijentu identiteta na slovačkoj strani regije: krajobrazna granica -> etnička/jezična granica -> državna granica. Situacija na mađarskoj strani je prilično slična. Ipak, neki ljudi mogu percipirati razlike kao mnogo veće nego što sam opisao, uglavnom zbog svojih zamjerki nauštrb druge nacionalnosti." (Nitra, Slovačka, 24, M, online)

"Rekla bih da postoji puno sličnih tradicija. (...) Dodala bih i da imamo sličnu austrougarsku povijesnu ostavštinu te da povezanost jača što više idete u planine, odnosno, rekla bih, jača zajednički identitet." (Małopolska, Poljska, 23, Ž, uživo)

Osim povijesnih okolnosti, u pojedinim slučajevima i trenutni događaji oblikuju povezanost među regijama. Recimo, ispitanica iz Ukrajine je naglasila trenutno osnaženu povezanost zbog ratnog sukoba u Ukrajini, iako smatra da je i prije postojala povezanost u smislu dobrosusjedskih odnosa i sličnosti jezika te određenih religijskih i slavenskih tradicija i običaja.

Važni oblici povezanosti koje ispitanici ističu su i gospodarski te prometni, s time da se rasprava o takvim oblicima povezanosti djelomično javlja i u posljednjem pitanju intervjua. Ispitanici iz Danske i Bugarske rekli su par riječi o ovakvim tipovima povezanosti:

„Mnogi ljudi, i Šveđani i Danci, odlučuju živjeti u Švedskoj s nešto nižim troškovima života i raditi u Danskoj, koja općenito ima veće plaće. To je prilično lako učiniti zbog mosta Oresund.“ (regija Kopenhagena, Danska, 22, M, online)

„Rekao bih kako je danas najveća veza između Rumunja i Bugara koji žive na tom području turizam. (...) Ali reći ću infrastrukturno gledajući, definitivno su se uspješnima pokazali pokušaji izgradnje [cestovne] veze između zemalja jer u ovom području imamo samo kopnenu granicu, stoga je vrlo lako i dostupno putovati u Rumunjsku i natrag i obrnuto.“ (Južna Dobrudža, Bugarska, 22, M, telefonski)

Izrazito kompleksnu povezanost između dvaju pograničnih područja opisuje ispitanik iz Meksika, ističući povezanost ponajprije na temelju velikog broja Meksikanaca koje žive s druge strane granice, povijesnih okolnosti i hrane. Osvrće se i na povezanost u gospodarskom smislu, objašnjavajući kako je blizina SAD-a zaslužna za razvoj njegove regije, prvenstveno u vidu mogućnosti zaposlenja i velikog broja industrija, no ističe i snažnu prekograničnu cirkulaciju u oba smjera:

„Mnogo Meksikanaca prelaze granicu kako bi trgovali i kupovali mnoge stvari pa se zatim vratili u Meksiko. (...) Pa, tu je i obrnuto. Amerikanci dolaze u Meksiko za usluge, za stomatološke usluge za zdravstvo, znate, budući da je preskupo u Sjedinjenim Državama, oni idu u Meksiko u stomatološku kliniku, neke od tih specijalizacija koje su super skupe u Sjedinjenim Državama. Dakle, oni idu u Meksiko po usluge, a mi idemo u SAD po robu.“ (Nuevo León, Meksiko, 33, M, uživo)

Ipak, ne ističu svi ispitanici snažnu povezanost među pograničnim regijama. Ispitanik iz Rusije ističe kompletan manjak povezanosti – izuzev sjevernjačke i sovjetske arhitekture – između njegovog područja stanovanja, Pskovske oblasti, te Latvije i Estonije preko granice. Naročito naglašava osobne anegdote o međusobnom manjku poznavanja:

„Bio sam u gradu [u Estoniji] koji je 20 kilometara od moje kuće, a ljudi su rekli da uopće ne znaju gdje je moj grad, a nemaju ni bilo kakvu predodžbu Rusije osim Moskve i Sankt Peterburga, i bio sam stvarno šokiran. Ljudi mojih godina s obje strane granice, oni ne znaju ništa, za njih je ova granica nešto tajanstveno, kao da nakon nje nema ništa, ne znaju što je tamo. I to je stvarno, stvarno čudno. Mislim da je veza jako, jako loša, kao da se ljudi ne poznaju, ne znaju geografska mjesta, nema veza, ne poznaju ljude koji tamo žive.“ (Pskovska oblast, Rusija, 18, M, uživo)

Hrvatski ispitanici

Percipirana povezanost istraživanih pograničnih regija Hrvatske s područjima preko granice, u susjednim državama, analizirat će se, s ciljem jednostavnije usporedbe, grupiranjem odgovora ispitanika s obzirom na susjedne države smještene uz njihovu regiju, a takav način analize izvršit će se i u narednim pitanjima. Počevši od istoka i granice sa Srbijom, ispitanik iz Srijema naglašava prvenstveno subliminalnu povezanost Srijema i Srema, no i slabljenje intenziteta povezanosti u određenim aspektima:

„Mislim da u biti postoji nekakva povezanost na podsvjesnoj razini kod većine stanovništva Vukovarsko-srijemske županije. A što se tiče vrijednosti i tradicije, u suštini su one i dalje iste, da ljudi u suštini nisu različiti. Mislim da su ljudi u oba dijela Srijema gostoljubiviji, prijatni, malo ih i taj govor povezuje, tradicija bavljenja poljoprivredom, vinogradarstvom, voćarstvom, da su to isti ljudi, samo je ta granica razdvojila ih i da sad nakon formiranja te granice, da ih tek sad percipiramo kao nekako različite. (...) Prije su pogranični gradovi i sela gravitirali nekim većim centrima s druge strane granice, (...) to je bila nekadašnja poveznica, sada je više nema.“ (Srijem, 23, M, telefonski)

Zbog većeg broja ispitanika, povezanost regija uz granicu s BiH s područjem preko granice izrazito se razlikuje od ispitanice do ispitanice. Recimo, ispitanica iz Brodske Posavine ističe povezanost u obiteljskim vrijednostima i mentalitetu, kako pozitivnim tako i negativnim aspektima, stav koji potkrepljuje i odgovor ispitanice iz Korduna:

„Smatram da postoji. Sama područja su dosta povezana dnevnim migracijama (školstvo i zaposlenje). Veća razlika između govora i karaktera ljudi nije uočljiva. Svakako mislim da je tradicija i način života uvelike oblikovana dugim periodom vladanja Osmanskog carstva iz kojeg proizlaze mnoge riječi karakteristične za dijalekt. Prema osobnom mišljenju velika povezanost je također razlog bivše zajedničke države.“ (Kordun, 21, Ž, online)

Ipak, ispitanica iz Kninske krajine smatra suprotno za svoje područje, naglašavajući povezanost nešto južnije:

„Smatram da povezanost nije tako velika kada je u pitanju moja županija [Šibensko-kninska], ali sve županije južnije od moje su povezanije sa hercegovačkim dijelom BiH. Ta povezanost je vidljiva u sličnosti kultura tih dvaju naroda.“ (Kninska krajina, 24, Ž, online)

Premda je taj stav potkrepljen i stavom ispitanika iz Zapadne Hercegovine koji je također prepoznao snažnu povezanost u načinu života i vrijednostima, idući dalje prema jugu, barem prema riječima ispitanice s Pelješca, izvorna, povijesna povezanost se gubi. Ipak, ispitanica ističe kako je povezanost porasla zbog doseljavanja stanovništva mijenjajući samu regiju:

„Izvorno, nema nikakav oblik povezanosti. Uz Hercegovinu se vežu primarne, ruralne djelatnosti, radnička klasa, dok je pomorstvo već u 17. st. oblikovalo stanovništvo Pelješca u neku vrstu građanske klase, bogatih, kulturnih i obrazovanih ljudi. Danas, zbog masovnog doseljavanja iz Hercegovine 60-ih godina, visokog nataliteta doseljenika, koje se nastavlja do danas, došlo je do promjene u strukturi stanovništva, što je i uzrokovalo promjenu identiteta regije. Što bi se reklo, više ljudi zna gange, nego peliški ples polonezu.“ (Pelješac, 24, Ž, online)

Promatrajući područja uz hrvatsko-slovensku granicu, također postoje razlike u stavovima o povezanosti regija. Primjerice, ispitanica sa sjevera Kvarnera ističe snažnu povezanost na gospodarskoj, jezičnoj i često obiteljskoj razini (značajan broj prekograničnih brakova), dok ispitanica iz Istre ističe povijesnu povezanost zbog postojanja u istoj državi i sadašnju povezanost u okviru turizma. Ispitanik iz Istre osim tih argumenata naglašava i značaj povezanosti na razini svijesti stanovništva:

„Budući da je moja regija tek "nedavno" ušla u sastav današnje države te da je međunarodna granica koja dijeli Istru još novijeg vijeka, realna povijesna povezanost između dvaju prostora postoji i ona je utkana u svijest stanovništva, posebice kod starijih generacija. Velik broj ljudi školovao se u Sloveniji ili u Italiji, poznaju jedan ili oba jezika i redovito putuje preko granice, posebice u područjima bližim granici.“ (Istra, 24, M, online)

Vrlo detaljan uvid u povezanost najsjevernije hrvatske regije – kako sa Slovenijom, tako i s Mađarskom – daje ispitanik iz Međimurja, naglašavajući poveznice u arhitektonskom, jezičnom i gospodarskom smislu:

„Svakako postoji povezanost. Najviše u vidu kulturoloških sličnosti jer moja regija ima zajedničku povijest i sa Slovenijom i s Mađarskom kao bliskim susjedima. Istok regije je snažnije povezan s Mađarskom s obzirom da im je bliža, a to se često odražava u arhitekturi starijih kuća koje dosta slične na one preko granice. Osim arhitekture, tu su i jezične poveznice pa tako mnoge riječi koje se koriste u kajkavskom narječju, a posebice u istočnim lokalizmima potječu iz mađarskog jezika. Također, ljudi u neposrednoj blizini granice su na dnevnoj/tjednoj bazi povezani s područjem preko granice s obzirom da tamo često odlaze u veće kupovine po jeftinijim cijenama (to se posebice odnosi na Mađarsku). Što se pak tiče povezanosti sa Slovenijom, ona se više zasniva na radnoj poveznici, odnosno na dnevnim te tjednim migracijama gdje "pendleri" iz moje regije često mjesto rada pronalaze u susjedstvu te za taj rad bivaju plaćeniji s obzirom na viši standard koji tamo vlada. Kulturološki i tradicijski su moja regija (Međimurje) i susjedne slovenske regije (Prekmurje i Štajerska) vrlo slične te vlada visoka razina povezanosti.“ (Međimurje, 23, M, online)

Nastavljajući granicom s Mađarskom, ispitanica iz Podravine naglašava značaj prirodne i jezične barijere koja rezultira manjkom povezanosti s prekograničnim područjima u Mađarskoj, dok ispitanica iz Osječko-baranjske županije smatra kako je povezanost na njenom području ipak nešto snažnija:

„Mislim da ne postoji neka pretjerana povezanost jer je oduvijek postojala fizička barijera između nas, a to je rijeka Drava. Isto tako, i jezična barijera je veliki problem jer mađarski jezik nije pretjerano popularan te mislim da nema puno ljudi koji ga znaju pričati. Također smatram da je i slaba povezanost dio i povijesnog naslijeđa, jer je granica između Hrvatske i Mađarske na rijeci Dravi jedna od naših najstarijih granica, pa smo oduvijek bili nekako odvojeni, čak i dok smo bili ista država. Možda postoje neke poveznice i sličnosti, no nisam s njima pretjerano upoznata. Ako postoje, mislim da su to neke „univerzalne“ vrijednosti nizinskih poljoprivrednih područja općenito i da su u prošlosti, dok smo još bili pod Austro-Ugarskom, možda bile izraženije.“ (Podravina, 23, Ž, online)

„Povezani smo ljudima jer ih u velikom broju ima i u našem području, hranom jer je vrlo slična, tradicijama te jezikom zbog niza sličnih riječi.“ (Osječko-baranjska županija, 20, Ž, online)

4.4. Mišljenje o stanovništvu

Idućim, četvrtim pitanjem, namjeravalo se istražiti međusobne stavove stanovništva s dviju strana granice jednog o drugome: „Kakvo je Vaše mišljenje o stanovnicima s druge strane granice? Što mislite, kakvo je njihovo mišljenje o stanovnicima Vašeg područja/regije?“

Objasnite svoj odgovor.“ Ovim se pitanjem, slično kao i trećim, pokušala utvrditi međusobna povezanost regija, međutim, ovaj puta na razini stanovništva, tj. direktnih međusobnih stavova. Ti stavovi, kao i percipirana povezanost, predstavljaju značajne uvide u međusobne odnose regija koji su ključni pri interpretaciji prekogranične suradnje regija kojom se bavi posljednje pitanje.

Međunarodni ispitanici

Kao i prilikom analize odgovora na prethodna pitanja, i ovaj puta su se stavovi međunarodnih ispitanika pokazali vrlo različitim, kao i načini na koje su ispitanici pristupili pitanjima. Odmah na početku treba izdvojiti kako su, općenito gledajući, ispitanici na ovo pitanje odgovarali manje određeno, primjerice:

Mislim da nemam dovoljno iskustva da kažem što bi moglo biti njihovo mišljenje [stanovništva preko granice]. (Nitra, Slovačka, 24, M, online)

Osim rezerviranosti u odgovorima, zanimljiva pojava koja se može primijetiti u nekoliko odgovora je i svojevrsan obrazac stavova čiji niz glasi: isticanje pozitivnih vlastitih stavova, zatim isticanje nešto negativnijih stavova stanovništva iz ispitanikove regije prema „susjedima“ te negativni ili neutralni stavovi stanovništva preko granice o stanovništvu ispitanikove regije. U slučaju hrvatskih ispitanika, ispitanik iz Srijema istaknuo je stav koji prati ovaj uzorak, a među međunarodnima ističu se idući primjeri:

„Izrazito dobro mišljenje, dok kod većine ljudi iz mog kraja se osjeća rivalitet spram njih i neka odbojnost. Slična situacija je i s druge strane. Razlog je prvenstveno smatranje jednih (bez obzira o kojoj stranu je riječ) da su bolji od drugih.“ (Zapadna Hercegovina, Bosna i Hercegovina, 23, M, online)

„Da, moje mišljenje o tim ljudima je dobro. Stvarno uvijek uživam ići tamo. (...) A ti ljudi u Estoniji i Latviji, mislim da imaju puno stereotipa o Rusiji. (...) Mislim da nas oni, Latvijci i Estonci mrze puno više nego mi njih.“ (Pskovska oblast, Rusija, 18, M, uživo)

„Moje osobno mišljenje je uglavnom pozitivno. Nikad nisam imao problema u interakciji s Rumunjima. (...) Međutim, rekao bih da govoreći iz perspektive prosječnog Bugara, postoje neke rezerve prema Rumunjima, na primjer... to je stereotip s naše strane, ali neki od rumunjskih turista smatraju se prilično nepodnošljivima. (...) Ali osim toga, rekao bih da je stav većine ljudi ili neutralan ili blago pozitivan. (...) Ne mislim da je njihovo mišljenje o

nama niti negativno niti pozitivno. Ali opet, nisam toliko upoznat s tim.“ (Južna Dobrudža, Bugarska, 22, M, telefonski)

Među ostalim mišljenjima, valja istaknuti blago pozitivna gledišta ispitanika iz Danske i ispitanice iz Poljske, kao i podijeljeni stav ispitanice iz Ukrajine:

„Volim se šaliti da su oni [stanovnici sa švedske strane granice] "neprijatelji" i da su loši vozači (...) ali imam puno švedskih prijatelja i obično odem na putovanje ili dva godišnje iz zabave.“ (regija Kopenhaga, Danska, 22, M, online)

„Smatram ih prijateljskima i vrijednima. Međutim, nisam sigurna ima li predrasuda prema Poljacima s njihove strane. Mislim da nas također ne vide na negativan način. Nadam se! Rekla bih da je više pozitivan nego negativan.“ (Małopolska, Poljska, 23, Ž, uživo)

„Od puno ljudi koji rade u Poljskoj, starijih ili mlađih, čula sam da neki Poljaci još uvijek misle da smo mi nekakva niža vrsta ljudi. Da, ali sada osjećam, znate, tu disonancu jer toliko pomažu oko rata, pa ne znam što misliti.“ (Lvivska oblast, Ukrajina, 28, Ž, uživo)

Najnegativniji stav, odnosno jedini koji je uključivao negativne osobne stavove o području preko granice bio je onaj ispitanice iz Baskije zbog percipiranog manjka svijesti o njenoj regiji:

„Mislim da s druge strane granice ima svakakvih ljudi, ali općenito ih vidim kao arogantne jer ih nije briga za moju regiju, kulturu ili identitet. Oni vide moju regiju kao stvar folklor.“ (Baskija, Francuska, 21, Ž, online)

Naposljetku, potpuno drugačiji tip odgovora dao je ispitanik iz Meksika koji nije naglašavao pozitivnost ili negativnost stavova jednog stanovništva prema drugome, već je istaknuo najčešće percepcije jednih u očima drugih. Primjerice, smatra kako Amerikancima preko granice često manjkaju informacije i znanje ne samo o njegovoj regiji, već i o cijelom Meksiku, često ga promatrajući u sklopu cijele Latinske Amerike i smatrajući sve Latinoamerikance Meksikancima. Usto, navodi razlike u percepciji obiteljskih vrijednosti, religije, radne etike i sl.

Hrvatski ispitanici

Promatrajući odgovore hrvatskih ispitanika, kao i u proteklom pitanju, najjednostavnije je analizirati ih razvrstavši ispitanike prema državama s kojima njihova regija graniči. Krećući ponovno od istoka, odnosno granice sa Srbijom, analiza započinje odgovorom ispitanika iz Srijema. Kao što je navedeno na početku odlomka vezanog uz međunarodne ispitanike, i

odgovor ovog ispitanika imao je uzorak pozitivnog osobnog stava uz negativnije percipirane stavove između dvaju kontingenata stanovništva, uz nekoliko zanimljivih popratnih komentara i anegdota:

„Pa moje mišljenje o njima je ono, da su tu u suštini dobri ljudi, s time da sam ja kao student koji je otišao u Zagreb vjerojatno jako natprosječno otvorenih pogleda, a opet i moji vršnjaci – možda stariji ljudi koji su doživjeli rat, i opravdano – djeca ljudi imaju iskrivljeno neko mišljenje i puno predrasuda o stanovnicima preko i o Srbima u Vukovaru. O opravdanosti tog mišljenja možemo raspravljati, ali ako ćemo ići unaprijed, onda ipak ne možemo. (...) Recimo, kod dosta sam svojih prijatelja, pogotovo mlađih, čuo nekakve strahove o tom da se boje ići u Srbiju s hrvatskim registracijama. I možda postoji to i s druge strane, strah da će ti pogodit' auto kamenjem, da će ti probušit' gume i tako neki strahovi. (...) Zbog granice nas oni vjerojatno gledaju kao strance, a možda sad, zbog EU, i nekako kao naprednije. (...) Na nekakvoj skali, stavio bih puno niže naše mišljenje prema njima, tipa tri od deset, a oni o nama da misle 5 do 6 od 10. Oni nemaju toliko loše mišljenje o nama koliko mi o njima.“ (Srijem, 23, M, telefonski)

Uz granicu s Bosnom i Hercegovinom prevladavaju ponajprije pozitivna mišljenja jednih o drugima, barem prema riječima ispitanica iz Brodske Posavine i Korduna:

„Simpatični, normalni ljudi, trude se živjeti najbolje što mogu u uvjetima koje imaju. Mislim da oni na nas gledaju kao ljude koji imaju novaca, mi smo njima izvor prihoda.“ (Brodska Posavina, 24, Ž, online)

„Smatram da se moje i njihovo mišljenje uvelike ne razlikuje. Mišljenje je pozitivno i nimalo diskriminirajuće s obzirom da su dnevne migracije uvelike utjecale na oblikovanje zajedničkog života.“ (Kordun, 21, Ž, online)

Idući prema jugu, premda ispitanica iz Kninske krajine naglašava dobrosusjedske odnose, ispitanik iz Zapadne Hercegovine, kao što je spomenuto u dijelu s međunarodnim ispitanicima, navodi rivalitet i odbojnost pograničnog stanovništva tog područja, a ispitanica s Pelješca ističe povezanost doseljavanja prekograničnog stanovništva s percepcijom o istom:

„Velika većina Peliščana prije nije bila oduševljena doseljenicima i njihovoj kupnji zemljišta, izgradnji kuća, 'širenja' itd. Tako da je to utjecalo na opće mišljenje o Hercegovcima. (...) Hercegovci nas vjerojatno percipiraju da smo puni para od turizma i da ništa ne radimo ostatak godine.“ (Pelješac, 24, Ž, online)

Stavovi ispitanika u regijama uz slovensku granicu prema prekograničnom stanovništvu (i obrnuto) razlikuju se od ispitanika do ispitanika, no većinom se radi o neutralnim ili blago pozitivnim percipiranim stavovima s obje strane:

„Stanovnici su u redu, susretljivi, ljubazni, iako nemam puno doticaja s njima. Smatram da oni o nama nemaju neko pretjerano pozitivno ili negativno mišljenje.“ (Istra, 21, Ž, online)

„Svoje mišljenje o njima izgradio sam prema općem mišljenju o Slovencima kao nacionalnoj skupini kojoj pripadaju. Iskreno, stereotipni Slovenac je škrt, voli izvoljevati oko malog milijuna stvari, voli biciklirati, planinariti i baviti se sličnim aktivnostima itd. Vjerujem da je njihovo mišljenje o stanovnicima moje regije pozitivno, budući da svakom prilikom koju nađu dolaze u Istru.“ (Istra, 24, M, online)

„Ne poznajem baš ljude s druge strane granice pa nemam ni neko mišljenje o njima. Ne znam iskreno što bi oni mogli misliti o nama. Možda da smo zaostali od njih (općenito zbog standarda), "oni koji imaju more" (...)" (Klana/Sjeverni Kvarner, 20, Ž, online)

„Između naša dva naselja [Bregane i Brežica] nikad nije bilo nekih konflikata tako da mislim da i oni o nama imaju dobro mišljenje, kao i mi o njima.“ (Bregana, 25, Ž, online)

Ispitanik iz Međimurja ističe različitost stavova koje gaji prema susjedima iz Slovenije i Mađarske, navodeći prvenstveno jezičnu barijeru ili manjak iste kao razlog različitih stavova:

„S mađarskim se susjedima teško uspijevam povezati ili poistovjetiti jer se ipak radi o zemlji s posve drukčijim i, mlađim generacijama, potpuno nerazumljivim jezikom. Uz to se vežu i kulturološke razlike pa na Mađare ne gledam kao na bliske susjede iako geografski to jesu. S druge strane Slovenci, posebice blizu granice s Hrvatskom, često i pričaju tečan hrvatski, ili barem kajkavski te su s njima vrlo lako sporazumjeti, osim toga kultura je vrlo slična i smatram da sam/smo s njima povezaniji, a posebice ljudi u zapadnom dijelu moje regije.“ (Međimurje, 23, M, online)

Iako ispitanica iz Osječko-baranjske županije ističe vlastite pozitivne stavove prema mađarskom stanovništvu preko granice, percipirajući da i oni dijele iste osjećaje, ispitanica iz Podravine ima odgovor nešto sličniji onom ispitanika iz Međimurja, prvenstveno naglašavajući manjak povezanosti i kontakta kao ključ nedostatka konkretnijeg međusobnog stava među stanovništvom:

„Mislim da su dosta slični stanovnicima s ove strane granice, osim jezika naravno, da se pretežito bave poljoprivrednom ili žive u manjim gradovima. Iako su nam kilometarski dosta

bliski, uvijek sam ih percipirala jednostavno kao ljude s druge strane granice jer osobno nisam bila u kontaktu s njima, pa možda netko tko češće ide u Mađarsku ima drugačije mišljenje. Mislim da je njihovo mišljenje o nama slično, možda nas percipiraju samo kao prostor koji moraju proći kako bi došli do mora. Međutim, vjerujem da isto vrijedi i za njihovo mišljenje o nama, da smo mentalitetno slični, ali da nismo previše povezani.“ (Podravina, 23, Ž, online)

4.5. Utjecaj pograničnosti na svakodnevni život

Iduća dva pitanja vezana su uz utjecaj granice, pograničnosti i postojanja susjedne države na ispitanike. Tim će se pitanjima pokušati utvrditi ne samo značaj granice kao prostorne, identitetske i mentalne barijere, već i proučiti još jedan vid povezanosti pograničnih regija i njihovog stanovništva, kao i utjecaj blizine susjednih država, ovaj puta kroz svakodnevni život s jedne strane te identitet s druge. Prvim od ta dva pitanja, petim ukupno, ispituje se utjecaj spomenutih faktora na svakodnevni život ispitanika i ljudi koji ih okružuju: *„Utječe li postojanje državne granice između Vašeg područja i susjedne države/susjednih država na svakodnevni život Vas i ljudi u Vašem okružju? Na koje načine (npr. posao, promet, trgovina i sl.)?“*

Međunarodni ispitanici

Premda odgovori međunarodnih ispitanika ukazuju na različitu problematiku granica te različite stavove od osobe do osobe, jedan od glavnih zaključaka koji se može izvući, barem kad su europski ispitanici u pitanju, jest postojanje snažnog utjecaja nepropusnih ili slabije propusnih granica na život pograničnog stanovništva. Konkretno, radi se o granicama između država koje nisu dio schengenske zone te koje još uvijek ne dopuštaju slobodan protok ljudi i, katkad, robe. Ispitanici iz tih država naveli su neke od problema s kojima se suočavaju:

„Prije rata, trebala nam je viza za prelazak granice. Tako da sam se osjećala kao da smo zatvoreni, kao da smo iza zida koji nas odvaja od Europe i svijeta. (...) Također, putujući, često je bilo toliko kamiona koji su pokušavali otići u Poljsku ili iz Poljske do nas, uzrokujući prometne gužve.“ (Lvivska oblast, 28, Ž)

„U mojoj regiji, carina je stvarno... detaljno provjeravaju vaše dokumente, čak i ako ste Rusi, ima puno automobila i to je stvarno dug proces. Veliki je pritisak jer granica ima taj koncept da je opasna i da sve trebaju provjeriti, puno je kamera, puno je zaštite od ilegalnog prelaska granice. Što ima smisla jer postoji velika teritorijalna šuma, puno ljudi ilegalno prelazi iz Rusije tamo ili odatle u Rusiju. I da, to utječe na svakodnevni život.“ (Pskovska oblast, Rusija, 18, M, uživo)

„Postoji veliki utjecaj naročito ulaskom RH u EU kada je kretanje između postalo naročito teško. Prijenos dobara je postao gotovo nemoguć (smanjen je broj odlazaka u trgovine preko granice), duže čekanje na granici (smanjenje broja odlazaka) i sve veća odvojenost ljudi.“ (Zapadna Hercegovina, Bosna i Hercegovina, 23, M, online)

U svojevrsnu prijelaznu kategoriju mogu se svrstati granice među državama unutar Europske unije, no koje još uvijek nisu unutar schengenskog prostora. Iako u tom slučaju postoji jednostavniji protok ljudi, i dalje nije potpuno slobodan, što opisuje ispitanik iz Bugarske:

„Dakle, za ovo pitanje, rekao bih da je najveća smetnja našem svakodnevnom životu vjerojatno činjenica da Rumunjska i Bugarska još uvijek nisu dio schengenskog prostora, što znači da kada želite prijeći granicu, morate čekati na jednom od graničnih prijelaza, međutim, vremena čekanja su prilično niska. A budući da na tom području postoje četiri različita granična prijelaza, promet je ravnomjerno raspoređen, tako da možete odabrati jedan od njih i jednostavno otići u Rumunjsku bez većeg problema. A osim toga, opet, budući da smo dio EU, dio europskog unutarnjeg tržišta, nema prepreka za trgovinu, roba i usluge mogu slobodno teći preko granice, nema carine. Dakle, da, ne bih rekao da se radi o značajnom problemu. Naša svakodnevica nije na neki način narušena činjenicom da postoji državna granica koja presijeca regiju.“ (Južna Dobrudža, Bugarska, 22, M, telefonski)

Na temelju prethodnih odgovora, s pravom se može pretpostaviti kako ispitanici koji dolaze iz pograničnih područja s mogućnošću slobodnog prelaska ne pridaju značajan utjecaj postojanju granice. Premda ispitanica iz Baskije spominje određene poteškoće u svakodnevnom životu zbog administrativnih procedura kao studentica u španjolskom dijelu regije, a ispitanik iz Slovačke ističe nemogućnost prelaska granice tijekom dijela COVID pandemije, vidljiv je manji utjecaj granice na život ispitanika koji žive „u Schengenu“:

„Ne utječe baš, ne živim izravno na samoj granici i nema značajnih gospodarskih središta u najbližem prekograničnom području. Vjerojatno jedino što utječe na mene je vlak koji polazi iz Budimpešte kojim se redovito vozim (kašnjenja na mađarskoj strani itd.). Također, tijekom dijela COVID pandemije nisam mogao ući u Mađarsku (ponekad posjećujem drugu stranu tijekom svojih putovanja).“ (Nitra, Slovačka, 24, M, online)

„(...) ne osjećam značajan utjecaj granice u svom svakodnevnom životu.“ (regija Kopenhagen, Danska, 22, M, online)

„Ne bih rekla da granica ima toliki utjecaj na mene. (...) Naravno, zbog Schengena nam je znatno olakšana interakcija.“ (Małopolska, Poljska, 23, Ž)

Ponovno nešto drugačiji, no zanimljiv uvid, dolazi s drugih kontinenata. Premda ispitanica iz Brazila tvrdi kako ne osjeća utjecaj granice i blizinu Urugvaja u svakodnevnom životu, ispitanik iz Meksika naglašava pozitivan utjecaj blizine sjevernoga susjeda kako na njegov život, tako i na život brojnih njegovih sugrađana, prvenstveno u vidu radnih mjesta koja se nude preko granice i ostalih aspekata povezanosti analiziranih u trećem pitanju.

Hrvatski ispitanici

Analiza odgovora hrvatskih ispitanika može se nadovezati na već spomenutu problematiku pograničnih područja država koje nisu u schengenskom prostoru, gdje se stanovništvo susreće s različitim poteškoćama vezanima prvenstveno uz prelazak državnih granica. Upravo spomenuti utjecaj državnih granica kao barijera koje usporavaju protok ljudi i roba ističu i ispitanici, premda različito poimaju intenzitet tog utjecaja. Počevši ponovno od granice sa Srbijom, ispitanik iz Srijema na detaljan način objašnjava utjecaj granice na njega osobno, no osvrćući se i na utjecaj granice na razvoj pograničnih područja te ističući čvrstoću same granice:

„Ta državna granica, osobno meni ne utječe, možda bi mi više utjecala da sam u Iloku pa bih bio više ograničen tom granicom. Znači, direktno osobno ne, ali dosta nekako indirektno ta granica utječe na moje ponašanje, razmišljanje, nekako se osjećam blizu granice pa mi je kretnja nekako više ograničena, pogotovo u koroni, malo se osjećaš odsječeno. A u nekakvoj perspektivi razvoja ove i druge strane granice mislim da je ta granica užasno ograničavajuć faktor, ekonomski, socijalni i bilo kakav, to što je tako čvrsta granica. S jedne strane EU i s druge strane taj politički odnos ne omogućava lak prelazak.“ (Srijem, 23, M, telefonski)

Nasuprot stavu o čvrstoj granici ispitanika iz Srijema, ispitanice iz regija na granici s Bosnom i Hercegovinom, ponajprije one iz Brodske Posavine i Korduna, ističu nešto jednostavniji prelazak hrvatsko-bosanskohercegovačke granice, dok ispitanica iz Kninske krajine ističe reljefnu barijeru kao veći problem od državne:

„Iskreno, te granice kao da i nema. Dovoljna ti je osobna iskaznica i malo strpljenja i tamo si. Na granici policija nikada ne stvara probleme, ne ispituju i ne pregledavaju vozilo.“ (Brodska Posavina, 24, Ž, online)

„Svakako utječe, iako su prepreke minimalne. Učenicima OŠ i SŠ je organiziran prijevoz od granice BiH do Grada Slunja. Većina ljudi koji rade u Gradu Slunju nemaju većih problema pri svakodnevnom prelasku granice. Izdvojila bih kako se trgovina, u smislu nabavke namirnica za kućanstvo uvelike odvija sa one strane granice pošto su proizvodi nešto jeftiniji za stanovnike RH.“ (Kordun, 21, Ž, online)

„Pošto se djelomično radi o prirodnoj granici koja razdvaja te dvije države tada postojanje državne ucrtane granice nije presudno koliko je presudan reljef. Međutim povezanost koja postoji između dviju država neometano se ostvaruje iz Knina preko Bosanskog Grahova, te zatim Livna do ostalih dijelova Bosne i Hercegovine.“ (Kninska krajina, 24, Ž, online)

Posebice zanimljiv je kontrast između prethodnih odgovora i onoga ispitanika iz Zapadne Hercegovine u kojemu naglašava snažan negativan utjecaj granice i otežano međudržavno kretanje. Govoreći o južnom dijelu granice Hrvatske i BiH, ispitanica s Pelješca naglašava nekada iznimno značajan trgovinski aspekt blizine BiH:

„Utjecalo je prije, kada se u 'shopping' išlo u Neum (...) Danas više nitko ne kupuje, niti ide u Neum s ciljem kupovine (mi s Pelješca), dok primjerice stanovništvo Dubrovnika i okolice nerijetko ide u Trebinje zbog raznih poslova, kupovine, usluga, itd.“ (Pelješac, 24, Ž, online)

Glede ispitanika iz regija uz hrvatsko-slovensku granicu, odgovori su bili vrlo slični. Svi ističu problem prometnih gužvi kao najistaknutiji negativan aspekt njenog utjecaja na svakodnevni život. Kao neke od primjera iznimne zagušenosti navode gužve na granici u Murskom Središću, Bregani i u Istri. Ipak, istodobno, ispitanici naglašavaju kako velik broj ljudi radi u Sloveniji cirkulirajući bez većih poteškoća u svim dijelovima uz granicu, od Istre do Međimurja, te kako postojanje određene barijere ipak ne sprječava trgovinu i kupovinu. Blizina Slovenije, prema stavu ispitanika, stanovnicima njihovih regija najviše pogoduje zbog mogućnosti zaposlenja i poslovne djelatnosti:

„Budući da je Hrvatska dio Europske unije, po pitanju posla i trgovine stvari su se značajnije poboljšale te osobno znam velik broj ljudi koji vrlo uspješno posluje sa stanovnicima s druge strane granice.“ (Istra, 24, M, online)

„(...) poslovna aktivnost je značajna te ljudi uvelike ovise o granici jer rade u inozemstvu.“ (Međimurje, 23, M, online)

Razmišljanja ispitanica o utjecaju granice s Mađarskom razlikuju se, kao i mišljenja u odgovorima na protekla pitanja, pa ispitanica iz Podravine negira značajniji utjecaj, ističući slabije poslovne poveznice, kao i one vezane uz prekograničnu kupovinu (koja je u prošlosti bila popularna), dok, s druge strane, ispitanica iz Osječko-baranjske županije ima dijametralno suprotan odgovor.

„Mislim da ne utječe u tolikoj mjeri kao u nekim drugim područjima. Negdje sam pročitala da je jug Mađarske, osobito ovaj dio uz Podravinu, među najslabije razvijenim dijelovima

Mađarske pa svakodnevni odlazak na posao u Mađarsku nije učestala pojava i iskreno, ne znam nikog tko radi u Mađarskoj kao što npr. rade u Sloveniji. Što se tiče prometa, mislim da tu nema nekog većeg problema, bar što se tiče željeznice, jer su nam pruge građene u odnosu na mađarski željeznički sustav, ali rekla bi da je cestovna povezanost dosta loša, barem što se tiče Podravine. Odlazak u trgovinu u Mađarsku je prije 20, 30 godina bio dosta popularan (...) no mislim da se više isplati ljudima koji žive direktno uz granični prijelaz, najviše u Prekodravlju, (...) za stanovnike „južnije“ Podravine nije toliko jednostavno, a ni isplativo ići na jednodnevne ili šoping izlete u mjesta na jugu Mađarske“ (Podravina, 23, Ž, online)

„Sigurno utječe zbog provjera na granici jer se ponekad izgube čak i sati u čekanju prelaska granice, a ljudi često prelaze zbog posla i trgovine.“ (Osječko-baranjska županija, 20, Ž, online)

4.6. Utjecaj pograničnosti na identitet

Predzadnje pitanje intervjuja ticalo se, kao i prethodno, utjecaja pograničnosti, granice i blizine susjedne države na ispitanike. Ipak, ovoga puta, srž pitanja bila je utjecaj navedenih čimbenika na identitet ispitanika te njihove regije: *“Smatrate li da činjenica da živite u blizini državne granice određuje Vaš identitet ili identitet Vaše regije? Ima li blizina druge države ikakav utjecaj na taj identitet? Objasnite svoj odgovor.“*

Međunarodni ispitanici

Kao i u svakom dosadašnjem pitanju, i u ovom pretposljednem, međunarodni ispitanici ponudili su širok dijapazon različitih stavova, od afirmativnih do negirajućih kad su u pitanju utjecaji granica i drugih država u blizini, često detaljno obrazlažući svoje stavove. Počevši ovaj puta s područjima izvan Europe, ispitanica iz Brazila ističe razne europske (ne samo portugalske) utjecaje i imigraciju prisutne i u njejoj regiji i u Urugvaju, što utječe na vrlo istaknute različitosti između njene pogranične regije i ostatka države, dok ispitanik iz Meksika ističe snažan utjecaj blizine SAD-a na njegovu regiju, a posljedično i njegov identitet:

„Mislim da ima, jer, mislim, moj identitet se temelji na mojoj regiji. U središtu i na jugu Meksika imaju više tih meksičkih korijena. Dakle, nismo previše vezani za te meksičke korijene. (...) [Da živim na jugu] vjerojatno bih se više povezao s tradicijama, moj način razmišljanja možda bi bio nacionalističkiji i vjerojatno i zatvoreniji, ne toliko otvoren, jer su ljudi sa sjevera općenito otvoreniji od Juga jer smo blizu Sjedinjenih Država. Tako da, da nemam ovakva iskustva, ne bih razvio način na koji razmišljam i kako vidim svijet. Također, u ranoj dobi u usporedbi s mnogim Meksikancima, imao sam to iskustvo da mogu prijeći

granicu, to također otvara vašu viziju o drugom svijetu, nego ako samo ostanete u Meksiku. (...) Loša strana je da identitet koji imamo nije preblizu tradicijama i običajima ostatka Meksika, tako se ponekad ljudi na sjeveru osjećaju drugačije od ostatka zemlje jer se ponekad ne mogu poistovjetiti s tim načinom razmišljanja. Sve u svemu, da, mislim da postoje mnoge stvari koje su dobre jer imamo Teksas i Sjedinjene Države kao bliskoga susjeda.“ (Nuevo León, Meksiko, 33, M, uživo)

Premda su se u prošlom pitanju, vezanom uz svakodnevni život, istraživane europske pogranične regije mogle podijeliti na one unutar i one izvan schengenskoga prostora zbog izrazito različitih rezultata i stavova, po pitanjima identiteta – barem sudeći prema odgovorima ispitanika – takva se podjela pokazuje neprikladnom. S obzirom da se pri analizi odgovora na ovo pitanje kategorizacija odgovora pokazala zahtjevnom, odgovori će biti navedeni pojedinačno, prema dijelovima kontinenta. Ispitanice iz Katalonije i Baskije, premda se radi o regijama s vrlo sličnom političkom pozicijom i problematikom, nude različite odgovore, s jedne strane ističući regionalni ponos, a s druge, ističući manjak povezanosti s prekograničnim prostorom:

„Granica sigurno ima negativne učinke, ali također pojačava moj osjećaj ponosa što sam iz svoje regije. S obzirom da se osjećam potlačeno, osjećam se još ponosnije što sam Baskijka.“ (Baskija, Francuska, 21, Ž, online)

„Osjećamo svoj zasebni regionalni identitet odvojeno od naše države. (...) Iako smo pored Francuske, ne osjećam se toliko povezano s njihovom zemljom, osjećam više kulturne povezanosti s ostatkom mediteranskih država poput Italije ili Grčke.“ (Katalonija, Španjolska, 21, Ž, online)

Ispitanici iz središnjeg dijela Europe također različito vide analizirane utjecaje na identitet pa tako ispitanik iz Slovačke ističe utjecaje na regiju u vidu tradicije i osjećaja marginalnosti, a ispitanica iz Poljske te ispitanik iz Danske, premda ukazuju na sličnost naroda, tvrde kako ne osjećaju da blizina druge države ili granica s njom određuju njihov identitet:

„Pretpostavljam da je identitet određen kombinacijom etničke/jezične granice i granice prirodnih krajolika, kao što sam spomenuo. Na tradicionalnu narodnu kulturu regije uvelike utječe susjedna mađarska kultura. Postoji i određeni osjećaj "napuštenosti" od strane vlade, jer su neki dijelovi regije prilično propali u prošlom stoljeću i otežan je pristup glavnim gospodarskim središtima. Takva situacija uzrokovana je prelaskom s agrarnog na industrijsko društvo, nedostatkom ulaganja u područja koja nisu većinski naseljena Slovacima (osim kada

su na čelu ministri iz mađarskih manjinskih stranaka) i položajem uz državnu granicu.“ (Nitra, Slovačka, 24, M, online)

„Mislim da imati tako otvorenu i prijateljsku zemlju u blizini ne mijenja nužno u tolikoj mjeri identitet svake od dviju regija. Ljudi, naravno, imaju različite poglede ili stereotipe ovisno o tome gdje žive, ali to je internije između gradova ili čak samo predgrađa, a ne regija dviju zemalja. (...) Ja stvarno ne mislim da je način na koji se ponašamo i govorimo stvarno pod utjecajem nekog čudno-govorećeg naroda s druge strane vode.“ (regija Kopenhaga, Danska, 22, M, online)

Krećući se prema jugu Europe, ispitanik iz Zapadne Hercegovine negira značaj granice po pitanju identiteta, smatrajući blizinu Hrvatske kao ključan aspekt s obzirom da se s obje strane nalaze Hrvati, dok ispitanik iz Bugarske općenito opovrgava značajniji utjecaj pograničnosti njegove regije na njen ili njegov identitet:

„Državna granica nema utjecaja na identitet. Blizina Hrvatske ima određeni utjecaj na identitet (u Zapadnoj Hercegovini su većina Hrvati) jer daje veću povezanost ovog stanovništva s Hrvatskom.“ (Zapadna Hercegovina, Bosna i Hercegovina, 23, M, online)

„Mislim da moj identitet nije ni na koji način ili oblik određen činjenicom da živim uz granicu. Naravno, postoji određeni utjecaj, opet, jer svaka pogranična regija bilo gdje u svijetu mora imati neku razinu utjecaja koja dolazi s druge strane. (...) [Riječi iz rumunjskog jezika] utjecale su na naš jezik, na način koji ne primjećujete da se događa u drugim dijelovima zemlje, u Bugarskoj, moglo bi se reći da je to dio mog identiteta, zbog načina na koji govorim. Ali osim toga, rekao bih da je činjenica da živim u takvom pograničnom području, da su njezini učinci zanemarivi, ne može se... ne bih ih pripisivao kao nešto što igra važnu ulogu u mom identitetu.“ (Južna Dobruđa, Bugarska, 22, M, telefonski)

Naposljetku, ispitanica iz Ukrajine nije sigurna u kojoj mjeri različitosti u pograničnom području može pripisati granici ili Poljskoj, a koliko jednostavno regionalnim različitostima, dok ispitanik iz Rusije ističe kako tvrdoća granice i međudržavne različitosti utječu na manjak povezanosti, a zanimljivo ističe i razliku između geografske i mentalne udaljenosti, odnosno utjecaj granice kao barijere:

„Budući da je granica toliko jaka i toliko je razlika, to uopće ne utječe na nas i ne utječemo na njih u Estoniji i Latviji, oni žive svoje živote, a mi živimo svoje živote, a naše kulture se ne križaju i nemamo nikakve veze. (...) Iako je geografska udaljenost mala, kao da je mentalna udaljenost stvarno velika. I to je stvarno čudno za mene, kako granica može potpuno

zaustaviti, znate, svaku interakciju među ljudima. (...) Ima puno ljudi iz moje regije koji jako često odlaze u Latviju i Estoniju ... Možda je to dobra stvar jer se razvijaju, pretražuju neke nove stvari. Dakle, bolje je nego da živim u središtu Rusije. Mislim da ljudi u mojoj regiji više putuju. (...) Tako da mogu reći da ima utjecaj na mali dio mog identiteta.“ (Pskovska oblast, Rusija, 18, M, uživo)

Hrvatski ispitanici

Dok su detaljni odgovori međunarodnih ispitanika jasno prikazali utjecaj granica i blizine susjednih država na pojedinačne primjere, izvrstan pogled na različitosti pograničnih identiteta u Hrvatskoj pružaju i vrlo jezgroviti odgovori hrvatskih ispitanika uz, ponovno, određene sličnosti među regijama s obzirom na državu s kojom graniče. Govoreći o utjecaju blizine Srbije i hrvatsko-srbijanske granice na svoj identitet, ispitanik iz Srijema ponovno naglašava značaj tvrdoće granice, smatrajući kako ga ona identitetski još više udaljava od Srbije:

„Ta granica, pogotovo što je tako tvrda, ponajviše zbog rata i političkog faktora, i mislim da utječe na formiranje i mog identiteta. Baš se ne osjećam pogranično. (...) Da granica nije toliko tvrda, možda bih se ja više povezivao sa srpskom kulturom, osjećao bih se možda istočnjački. Ovako, zbog te tvrdoće i dijeljenja na Hrvate i Srbe kod nas, pogotovo kod poslijeratnih stanovnika, ta granica je imala odbojan utjecaj na naš identitet (...) to je utjecalo na to da se ja još manje povezujem sa Srbijom i da gledam taj dio Srijema kao još straniji nego da nema tvrde granice, da nema, puno bih se više povezivao. Ponekad se osjećam dalje od Srbije u Vukovaru nego Zagrepčani.“ (Srijem, 23, M, telefonski)

Na tragu povezanosti u svakodnevnom životu, ispitanice iz regija na granici s BiH ističu bitnu povezanost i na identitetskoj razini. Ispitanica iz Brodske Posavine poistovjećuje identitet s mentalitetom, tvrdeći kako je vrlo sličan s obje strane granice, što potkrepljuju i ispitanica iz Kninske krajine – tvrdeći kako međusobna blizina pograničnih regija obogaćuje identitete objiju strana – i ispitanica iz Korduna, povezujući prekograničnu identitetsku povezanost s odnosom stanovništva njene regije s ostatkom države te regionalizacijom države:

„Svakako mislim da ta činjenica ima udio u mom identitetu i identitetu moje regije. U samom govoru, ponašanju i razmišljanju može se pronaći više zajedničkih karakteristika sa stanovništvom preko granice, nego recimo sa ljudima koji žive u hrvatskim gradovima (poput Zagreba, ali i cijelih regija poput Dalmacije, Slavonije itd.). Smatram da upravo ta povezanost i isprepleten način života imaju veliki utjecaj pri podjeli na Balkan, Srednju i Zapadnu Europu.“ (Kordun, 21, Ž, online)

I dok ispitanik iz Zapadne Hercegovine ističe prekograničnu identitetsku povezanost, ispitanica s Pelješca ponovno ističe promjenu izvornog identiteta masovnim doseljavanjem stanovništva iz Hercegovine.

„Granica, a ni ljudi preko granice nisu utjecali na razvoj tradicije i identiteta stanovnika Orebića, jer kao i ostala mjesta na obali, razvoj je bio usmjeren prema moru i plovidbi. Danas se to mijenja, zbog spomenutih doseljenika (...) tako da je uvelike došlo do promjene identiteta regije.“ (Pelješac, 24, Ž, online)

Posebno zanimljivi odgovori na ovo pitanje mogu se pronaći među ispitanicima iz regija na granici sa Slovenijom, no ne isključivo zbog blizine Slovenije, već zbog povijesnih okolnosti koje su uvjetovale razvoj izraženih regionalnih identiteta. Radi se, napose, o Istri i Međimurju, a ispitanici iz ovih regija dali su vrlo iscrpne odgovore objašnjavajući utjecaj ne samo današnjih, već i povijesnih granica te blizine i pripadanja različitim državnim tvorevinama:

„Smatram da identitet moje regije nije toliko određen blizinom današnje međunarodne granice, već više povijesnim granicama koje su se na ovom ili susjednim prostorima protezale, odnosno državama u čijem se sastavu nalazila Istra i na koji način je taj prostor bio upravljani i administrativno podijeljen. Istra je danas (kao i kroz gotovo čitavu povijest) periferna regija i kao takva ima nepovoljnije uvjete za povezivanje s ostatkom države, što po pitanju promet, gospodarstva i sl., što po pitanju izgradnje nacionalnog identiteta. Ključna činjenica je da je Istra u posljednjih 100-200 godina bila u sastavu nekoliko različitih država (...) Istra i njeno stanovništvo nisu imali "vremena" se identitetski povezati ni s jednim od njenih vladara i njihovim nacionalnim bićima, ostavljajući Istru i Istrijane u nekakvom "nacionalnom limbu" ili u stanju krnjeg nacionalnog identiteta koji je zapravo temeljna odrednica identiteta njenog današnjeg stanovništva. Istrijani su danas "nominalno" Hrvati, iako s ostatkom Hrvata ne dijele povijest prije Drugog svjetskog rata, ni "hrvatske" vrijednosti, tradicije, nacionalnu domoljubnu simboliku, čak niti većinske političke preferencije ili stavove - sve nekakve opće odrednice pripadnosti nekome narodu. (...) Moj konačan odgovor je dakle da nije toliko blizina drugih današnjih država i granica utjecala na oblikovanje identiteta u Istri, koliko je njen sam historijsko-geografski položaj. Kada bih morao izdvojiti državu u blizini koja je najviše utjecala na Istru, svakako bi to bila Italija koja, iako je vladala Istrom svega 30-ak godina, kroz Mletačku Republiku i dijelom Austro-Ugarsku Monarhiju ostavila je neizbrisiv kulturološki trag na današnje stanovništvo i krajolik.“ (Istra, 24, M, online)

„Apsolutno. Moju regiju se često smatra krajnjim rubom Hrvatske, čak u toj mjeri da se nerijetko govori "od Drave do Dunava" gdje se ne uključuje Mura kao najsjevernija granica

države. Takav položaj i status male, izolirane, "de-facto" otočne regije unutar države stanovnike moje regije često ujedinjuje i stvara osjećaj zajedništva i izgrađuje snažan regionalni identitet. Tome u prilog idu i susjedne, mahom razvijenije, države od čije blizine imamo i mnogostruke koristi (primjeri dobre prakse u turizmu, mnogi radnici koji rade vani i vraćaju se te svoj kapital donose u moju regiju, itd.).“ (Međimurje, 23, M, online)

Još uvijek promatrajući područja uz granicu sa Slovenijom, ispitanice iz Klane i Bregane ističu zanimljiva slična iskustva o poistovjećivanju s narodom preko granice u očima drugih stanovnika Hrvatske koja su utjecala na njihov identitet:

„Često kada spomenem ljudima iz Rijeke od kuda sam, poistovjećuju me sa Slovencima. Na identitet blizina granice utječe značajno i zbog samog jezika/narječja i zbog miješanih brakova u prošlosti (koji su uvjetovali sadašnju rodbinsku vezu) i zbog samog seoskog pograničnog načina života koji se vodi s obje strane granice i dosta je povezan.“ (Klana/Sjeverni Kvarner, 20, Ž, online)

„Često kada me ljudi pitaju od kuda sam i ja kažem iz Bregane, oni misle da je to u Sloveniji pa sam nekad i dobivala nadimak Slovenka. Nije me nikada smetalo, samo mi je bilo smiješno da Hrvati ne znaju gdje smo.“ (Bregana, 25, Ž, online)

Naposljetku, ispitanice iz Podravine i Osječko-baranjske županije iznova ističu različite utjecaje na svoje identitete – u Podravini nešto manji, na istoku nešto snažniji:

„Mislim da blizina Mađarske nema toliki utjecaj na moj identitet, a ni na identitet regije. Najveći utjecaj rekla bi da ima rijeka Drava koja nam je nešto zajedničko što imamo s Mađarskom pa možda oko nje postoji taj neki zajednički identitet s obje strane granice.“ (Podravina, 23, Ž, online)

„Mislim da smo si međusobno pomogli u stvaranju vlastitih identiteta i da ne utječe loše. Ponekad se niti ne osjeti razlika.“ (Osječko-baranjska županija, 20, Ž, online)

4.7. Stav o prekograničnoj suradnji

Posljednje pitanje intervjua dotaklo se pogleda na sadašnjost i budućnost suradnje između regija preko granice. Iako se već treće pitanje dotaknulo pitanja povezanosti među regijama, odgovori su se većinom osvrtni na povijesnu povezanost ili povezanost u vidu običaja i tradicija. Ovim se pitanjem ciljalo na konkretne primjere suradnje te smjer u kojem suradnja među regijama ide, kao i osobne stavove ispitanika o suradnji. Puno pitanje je glasilo: *„Smatrate li trenutnu prekograničnu suradnju između Vaše regije i područja preko granice*

zadovoljavajućom? Mislite li da će u budućnosti ta suradnja i povezanost jačati ili slabiti? Objasnite svoj odgovor.“

Međunarodni ispitanici

S obzirom na prirodu pitanja, odgovori ispitanika mogu se smjestiti na svojevrsni spektar od pozitivnih do negativnih stavova, pa će analiza odgovora započeti s najpozitivnijim stavovima, a to su oni ispitanika iz Danske i Bugarske. Kopenhaški ispitanik ističe jednostavnost putovanja i poslovanja te svijetlu budućnost suradnje, dok bugarski ispitanik, uz očekivanje daljnjeg poboljšanja odnosa u budućnosti hvali i prekogranične projekte:

„Da, jako puno. Poslovanje i putovanje između zemalja trajektom ili vlakom je super jednostavno. (...) Danska porezna uprava ima cijeli odjel samo za ljude koji žive u Švedskoj i rade u Danskoj. Također znam da obje regije daju sve od sebe kako bi više surađivale i poslovale u cjelini, povezujući regije obiju zemalja u neku vrstu super regije koju nazivaju Velikim Kopenhagenom. Objavljeni su mnogi planovi o Velikom Kopenhagenu i kako planiraju da to funkcionira, naprimjer, u ranoj su fazi rasprave o proširenju kopenhaške podzemne željeznice kako bi se povezali s Malmöom.“ (regija Kopenhagena, Danska, 22, M, online)

„Jako puno. Vrlo sam zadovoljan činjenicom da, posebno što se tiče infrastrukturnih projekata, obje vlade rade na tome, a izgrađeni su i novi granični prijelazi i ceste, tako da je lakše putovati. Postoje i druge inicijative čiji je cilj jačanje koordinacije ne samo između pograničnih regija, između Rumunjske, Bugarske i Turske općenito. (...) Rekao bih da stvari izgledaju sjajno u smislu izgradnje prijateljskih odnosa, kao i drugih veza kako bi se pomoglo objema stranama regije da se integriraju u EU i potaknu gospodarski rast.“ (Južna Dobrudža, Bugarska, 22, M, telefonski)

Osim ta dva iznimno pozitivna odgovora, još nekoliko ispitanika ističe kako se suradnja poboljšava, no još uvijek ne smatraju da je na zadovoljavajućoj razini. Primjerice, ispitanica iz Poljske ističe da postoji solidna suradnja u vidu prijevoza, no da reljef predstavlja značajnu prepreku eventualnoj jačoj suradnji, ispitanik iz Slovačke naglašava nebrigu državnih vlasti vezano uz njegovu i prekograničnu regiju, a ispitanik iz Zapadne Hercegovine očekuje sve veću povezanost i suradnju:

„Ne smatram da je trenutna prekogranična suradnja zadovoljavajuća, ali ide na bolje. Mnogi mostovi preko granične rijeke Ipeľ/Ipoly izgrađeni su (ili će biti), što je najvidljiviji proizvod suradnje. S druge strane, veza javnog prijevoza s Budimpeštom je užasna, željezničke mreže

nisu povezane u dolini Ipel'. Središnja južna Slovačka i središnja sjeverna Mađarska mnogo pate od zanemarivanja od strane obiju vlada, a nema snažne zajedničke inicijative da se to promijeni.“ (Nitra, Slovačka, 24, M, online)

„Suradnja može biti i bolja, ali sve više je zajedničkih projekata između lokalnih jedinica s obje strane granice. Očekujem da će se povezanost povećati jer među ljudima nema razlika osim u postojanju granice.“ (Zapadna Hercegovina, Bosna i Hercegovina, 23, M, online)

Kao što je vidljivo i u prethodnim odgovorima, ispitanici prepoznaju politički faktor kao jedan od ključnih pri razvoju prekogranične suradnje. U tome tonu svoj odgovor dala je i ispitanica iz Katalonije, ističući kako prekogranična suradnja uvelike ovisi o vladi koja je u danom trenutku na vlasti, dok ispitanik iz Meksika navodi kako smatra da se politički čini da stvari idu nabolje, ali nije siguran kakva je stvarna situacija i izražava skepsu prema američkoj strani:

„Navodno bi suradnje trebala jačati, postoje novi ljudi na vlasti koji vode sve više razgovora između država Teksas i Nuevo León. Imaju snažniju trgovinu, govore o stvarno velikim projektima za međusobno povezivanje ove dvije regije. Izgleda da se nešto može više razviti, postoje mnoge tvrtke koje su već povezane, a postoji i ta prekogranična željeznica koja povezuje najveće gradove. Dakle, s političke strane, budućnost se čini svijetlom. Nisam siguran kako je u stvarnosti, možda je drugačije. Mislim da postoji i doza licemjerja mislim da je nešto stvarno loše, a što američka strana ima. Zahtijevaju puno stvari, ali ne žele da se nešto zahtijeva od njih ili da budu poštteni. Imaju tu nekakvu igru pretvaranja ne samo s Meksikom, već s mnogim drugim latinoameričkim državama.“ (Nuevo León, Meksiko, 33, M, uživo)

Naposljetku, izuzev ispitanice iz Ukrajine koja zbog trenutne ratne situacije nije mogla procijeniti buduću suradnju svoje regije s onom preko granice (premda je kroz intervju isticala trenutnu pozitivnu suradnju i solidarnost), samo dvoje ispitanika smatra buduću suradnju negativnom. Ispitanica iz Baskije ne smatra ju ni trenutno zadovoljavajućom, niti vidi da će se popraviti u budućnosti, prvenstveno zbog odnosa dviju država prema njenoj regiji, dok ispitanik i Rusije ističe trenutni rat koji Rusija vodi u Ukrajini kao jedan od razloga sve lošije suradnje među regijama i državama:

„Užasna je veza između ove dvije regije. Ponekad imaju neki zajednički ekonomski projekt ili se grade ceste, ali to je stvarno jadno. I mislim da će s vremenom biti gore. (...) Sada, oni [Latvija i Estonija] zatvaraju ruske škole, stvarno su protiv ruskog jezika u tim zemljama. I to

nije dobra stvar, ali to im je bio, ono, korak da konačno nametnu sankcije i zabrane sve, i objasne to kao posljedicu rata.“ (Pskovska oblast, Rusija, 18, M, uživo)

Hrvatski ispitanici

Za razliku od međunarodnih ispitanika, većina hrvatskih ispitanika relativno šturo i u kratkim crtama je odgovorila na pitanje o prekograničnoj suradnji, što se možda i samo po sebi može pokazati indikativnim. Jedna od iznimaka bio je odgovor ispitanika iz Srijema koji, premda stavlja naglasak na slabiju trenutnu suradnju, vjeruje u pozitivniju budućnost po pitanju prekogranične kooperacije:

„Smatram trenutnu suradnju između nas i prekograničnog područja vrlo nezadovoljavajućom, opet zbog tvrdoće granice i zbog Domovinskog rata. Iako udaljavajući se otad, mislim da će se ta suradnja razvijati i jačati, nekako se i na lokalnoj razini u Vukovaru ti odnosi smiruju, te političke napetosti i tenzije. Škole, srednje škole u regiji surađuju u obliku nekakvih projekata zajedničkih, recimo u sportu. (...) Još u tom nekom turističkom smislu, možda dolazi s vremenom do nekakvog ponovnog otkrivanja Srijema, mislim ne još, ali postoji nekakav interes barem da se prirodna baština valorizira. (...) U kontekstu europskih politika i poticaja prekogranične suradnje, najveći projekti, oni s najviše sredstava, mislim da predstavljaju jedan oblik suradnje koji bi mogao zainteresirati obje strane, preko kojih bi se recimo mogli povezati ponovno, ponovno otkriti jedna drugu, ali naravno da to nikad neće biti kao što je bilo.“ (Srijem, 23, M, telefonski)

Ispitanice iz regije na granici s Bosnom i Hercegovinom gaje različita mišljenja. Sumirajući ih, ispitanica iz Brodske Posavine smatra kako se suradnja bazira jedino na trgovini i činjenici da je područje preko granice tržišno povoljnije, ispitanica iz Korduna smatra suradnju zadovoljavajućom premda ističe potrebu za jačom obostranom kontrolom granica, dok ispitanice iz Kninske Krajine i Pelješca daju lakonske odgovore, prva smatrajući da bi suradnja mogla biti jača, a druga predviđajući slabljenje suradnje izgradnjom Pelješkog mosta.

Vraćajući se na sjever i granicu sa Slovenijom, istarski ispitanici ističu nezadovoljstvo trenutnom prekograničnom suradnjom, ispitanica dajući primjer manjka suradnje po pitanju medicinske skrbi, a ispitanik ističući državne vlasti kao svojevrsno „sjeme razdora“:

„Ne smatram trenutno prekograničnu suradnju Istre i prekograničnim područjima zadovoljavajućom, ali to pripisujem nacionalnim državama koje nad njima vladaju, a ne lokalnom stanovništvu koje tu živi. (...) Unatoč svemu, mislim (i nadam se) kako će povezanost i suradnja dvaju područja jačati u budućnosti iz razloga što osobno vidim budućnost Europske unije kao federacije nalik jednoj velikoj državi, u kojoj će vlast biti toliko decentralizirana da

će zajednice kao što je Istra imati puno veću autonomiju i moći voditi svoju politiku, nevezanu uz "politiku Zagreba".“ (Istra, 24, M, online)

Nadalje, ispitanica iz Bregane nada se kako će suradnja jačati, dok ispitanica sa sjevera Kvarnera ističe prošlu povezanost kao znatno snažniju, navodeći osobne povezanosti kao one za koje smatra da će s vremenom naročito slabjeti ili nestati. Promatrajući ispitanike iz regija uz slovensku granicu, jedino ispitanik iz Međimurja na pozitivan način prikazuje prekograničnu suradnju:

„Smatram da postoji izrazita razina suradnje u mnogim sferama života, posebice u vidu Interreg projekata Europske unije koji su u posljednje vrijeme zaživjeli i podigli međunarodnu i međuregionalnu suradnju na viši nivo. Svakako da uvijek može bolje, posebice s Mađarima kao susjedima s kojima nemamo tolikih dodirnih točaka, a ipak su tu pored nas i trebali bismo ih poticati.“ (Međimurje, 23, M, online)

Pregled odgovora na ovo posljednje pitanje završava s još par pretežito pozitivnih stavova, od strane ispitanica iz Osječko-baranjske županije i Podravine. Dok ispitanica iz istočnijeg područja smatra kako je suradnja država dobra, ali granična kontrola loša, ispitanica iz Podravine detaljno opisuje ne samo jačanje prekogranične suradnje kroz europske projekte, već i potencijalne pozitivne posljedice istoga na razvoj Podravine:

„Mislim da je prekogranična suradnja od ulaska Hrvatske u EU porasla, i općenito kad smo krenuli s pretprijetnim fondovima da se dosta radilo, i da se radi na nekim zajedničkim projektima, npr. DRAVA Life, Amazon of Europe bike trail i slično, pa bih rekla da je zadovoljavajuća, ali da je generalno sve na razini EU projekata i fondova. Naravno da je i prije ulaska u EU bilo nekih sportskih ili kulturnih gostovanja udruga iz Mađarske u Podravini i slično. Nadam se da će suradnja ojačati jer mislim da bi i Podravini kao jednoj relativno perifernoj i slabije razvijenoj regiji u Hrvatskoj dobro došla bolja povezanost sa susjedima, osobito zato jer je Mađarska nekome bliža nego veći hrvatski gradovi, a kamoli Zagreb. Mislim da bi to dovelo generalno i do povezivanja ljudi i stvaranja zajedničkog identiteta i osvješćivanja da postoje ljudi s druge strane granice koji su nam slični, ako ne i isti, a ne samo suradnja na infrastrukturnim projektima (koja je također bitna). Znam da postoje neki planovi za bolju povezanost regija, no oni ovise o ulasku Hrvatske u Schengenski prostor.“ (Podravina, 23, Ž, online)

5. RASPRAVA

S obzirom da su rezultati istraživanja razdijeljeni na potpoglavlja bazirana na pitanjima postavljenima u intervjuu, i rasprava će biti načelno podijeljena na nekoliko smislenih cjelina u kojima će se grupirati sljedeće teme: odnos prema svojoj regiji i susjednoj regiji preko granice, povezanost stanovništva s dviju strana granice te međusobno mišljenje jednih o drugima, utjecaj pograničnosti i granice kao prostorne i društvene pojave na svakodnevni život i identitet stanovništva, a za kraj će biti riječi i o prekograničnoj suradnji nakon čega će se zaključci sumirati u prilagođeni model analize povezanosti prekograničnih regija, odnosno područja.

Analizirajući odnose ispitanika prema svojoj regiji te onoj preko granice, rezultati pokazuju očekivanu razliku između dvaju odnosa s obzirom da se oni u konačnici mogu svesti na relacijske dimenzije identiteta, tj. odnos prema *sebi* – svojoj regiji te prema *drugima* – regiji preko granice u ovome slučaju (Cifrić i Nikodem, 2006). Tu je posebno zanimljivo istaknuti kako, iako ispitanici najčešće ističu sličnosti između svoje i regije preko granice pri opisu prirodnih motiva, ističući socio-kulturne motive ispitanici ponajprije naglašavaju razlike: u razvijenosti, arhitekturi i infrastrukturi, karakteru ljudi, manjak osjećaja pripadnosti i povezanosti i sl. Uspoređujući rezultate, odnosno spomenute motive s teorijskom podlogom, konkretno skupinama tvorbenih elemenata identiteta određene tradicijske regije prema Fuerst-Bjeliš (1996), može se ustvrditi kako su prirodni i pejzažni elementi, odnosno obilježja prirodne sredine najprisutniji elementi u odgovorima. Nakon prirodnih, bitno je istaknuti i socio-kulturne elemente koji se, prvenstveno, spominju u kontekstu osjećaja regionalne pripadnosti i svojevrsnog regionalnog ponosa. To je u skladu sa saznanjima Cifrića i Nikodema (2006) koji su utvrdili kako je osjećaj pripadnosti kraju (regiji) u kojem ispitanici žive drugi najbitniji osjećaj pripadnosti uopće, iza rodbinskoga. Ostali socio-kulturni elementi koje ispitanici ističu tiču se i arhitekture, načina života i kulturnog pejzaža. Analizirajući odgovore na ova prva dva pitanja, zanimljivo je kako se motivi jezika/govora te mentaliteta, istaknuti kao najznačajniji unutarnji tvorbeni elementi identiteta regija kao što su Dalmacija ili Međimurje (Mirošević, 2011; Jukopila, 2017) gotovo uopće ne spominju pri interpretaciji vlastitog poimanja svoje regije (samo u slučaju ispitanice iz Brodske Posavine) – tek u manjoj mjeri u naknadnim pitanjima o povezanosti dviju regija. U narednim pitanjima više je govora i o značaju te pojedinim elementima teritorijalne organizacije regija kroz povijest – trećem nizu elemenata na kojima počiva tradicionalna regija.

Idući dio rasprave tiče se percipirane prekogranične povezanosti dvaju regija te stanovništva s dviju strana granice, kao i međusobnog mišljenja jednih o drugima. S obzirom

da su rezultati, odnosno odgovori ispitanika međusobno različiti, najprikladnije ih je analizirati grupirajući ih u određene kategorije. U slučajevima kada postoji prekogranična povezanost, ona se manifestira kroz iduće, katkad preklapajuće tipove: a) *povijesno-teritorijalna povezanost* koja se očituje kao rezultat postojanja zajedničke povijesti (primjerice, stoljeća suživota u okviru Austro-Ugarske ili Habsburške Monarhije kad su u pitanju regije i područja Srednje Europe), utjecaja istih velesila ili slične kolonijalne povijesti (npr. Urugvaj i jug Brazila) te činjenice da se radi o jednoj tradicijskoj ili povijesnoj regiji (npr. francuski i španjolski dijelovi Baskije i Katalonije, srbijanski i hrvatski dio Srijema itd.); b) *kulturno-identitetska povezanost* koja se manifestira u vidu etničke povezanosti, naročito kada se ne poklapaju etničke i državne granice (npr. Hrvati u Zapadnoj Hercegovini, Mađari na jugu Slovačke itd.), sličnosti jezika (npr. regija Kopenhaga i susjedni jug Švedske), mentaliteta, tradicije i načina života (primjeri Međimurja te slovenskog Prekmurja i Štajerske ili Korduna i susjednih dijelova BiH); c) *gospodarsko-prometna povezanost* koja se očituje u prekograničnim gospodarskim vezama (često koristeći razlike u razvijenosti, npr. sjever Meksika i jug SAD-a, dnevne migracije između dijelova BiH i Hrvatske, Danske i Švedske itd.), prekograničnoj suradnji kroz različite projekte, pojavi prekogranične kupovine uslijed nižih cijena (primjeri iz različitih pograničnih dijelova Hrvatske) i turizmu (npr. rumunjski i bugarski turisti koji posjećuju susjedne dijelove Dobrudže). Iako bi se, u načelu, u ove tipove mogla ubrojiti i povezanost u vidu sličnosti prirodnog pejzaža, ona nije u većoj mjeri istaknuta od strane ispitanika u ovom kontekstu, već gotovo isključivo među motivima i asocijacijama na dvije regije što ukazuje da slična prirodna sredina ne uvjetuje povezanost regija ili njihovog stanovništva (primjerice, ispitanica iz Podravine uspoređuje „univerzalne“ vrijednosti nizinskih područja svoje regije i susjednog juga Mađarske, ali negira jaču povezanost). Zanimljiv podtip povezanosti je i privremena povezanost koja može nastati, primjerice, kao rezultat solidarnosti u slučaju rata ili prirodne katastrofe – primjer iz rezultata je onaj ispitanice iz Ukrajine koja je osjetila trenutno osnaženu povezanost pograničnih područja Poljske i Ukrajine uslijed ratnog sukoba u Ukrajini. Naposljetku, valja istaknuti kako prekogranična povezanost može i manjkati, što je produkt kako izostanka nekog od izdvojenih tipova povezanosti, tako i prirode same granice, odnosno njene uloge kao barijere. Primjerice, ispitanici ističu utjecaj nekih prirodnih granica na odvajanje regija, pa tako hrvatski ispitanici ističu utjecaj Drave i planinskih lanaca između Dalmatinske zagore i BiH – no ne i, recimo, Dunav ili Savu – što ukazuje na različitu percepciju značaja prirodnih granica.

Iako bi se dalo za pretpostaviti kako će međusobna mišljenja stanovništva pograničnih regija jednih o drugima biti u korelaciji s povezanošću među regijama, rezultati su pokazali

manjak takve međuzavisnosti. Mišljenja ispitanika o „susjedima“ subjektivna su te često anegdotalna, dok je povezanost, premda ju također iznose ispitanici, često percipirana nešto objektivnije. Određena zakonitost može se naslutiti u regijama koje nemaju jaču međusobnu povezanost – mišljenje ispitanika u tom slučaju često je neutralno i neodređeno (percipiraju se jednostavno kao „ljudi s druge strane granice“). Općenito analizirajući mišljenja ispitanika, ona su poglavito pozitivna ili neutralna, ukazujući na postojanje „dobrosusjedskih“ odnosa među stanovništvom.

Treći dio rasprave tiče se utjecaja pograničnosti te granice kao prostorne i društvene pojave na svakodnevni život i identitet stanovništva. Promatrajući te utjecaje na svakodnevni život, mogu se, barem kada je Europa u pitanju, izdvojiti tri okvirne kategorije granica koje odgovaraju njihovoj propusnosti. Prvu kategoriju može se nazvati *slabo propusnim granicama*, prisutnima među državama od kojih barem jedna nije dijelom Europske unije. S obzirom da takve granice sputavaju slobodan protok ljudi i/ili robe, djeluju kao – prema riječima ispitanika iz Srijema – ograničavajući ekonomski i socijalni faktor, otežavaju promet i razvoj pograničnih područja te imaju značajan utjecaj na život pograničnog stanovništva. U rezultatima iskustva života uz takav tip granica vidljiva su u odgovorima ponajprije ispitanika iz Ukrajine i Rusije, no i iz dijelova Hrvatske koji graniče sa Srbijom i BiH. Druga kategorija su *polupropusne granice*, prisutne među državama koje su u Europskoj uniji, ali barem jedna od država uz granicu nije dijelom schengenske zone. Granice koje vežemo uz ovu kategoriju omogućuju jednostavniji protok ljudi i dobara, no i dalje ne potpuno slobodan. Ovakve granice prisutne su – promatrajući rezultate – između Hrvatske i Slovenije te Mađarske, kao i Rumunjske i Bugarske, a ispitanici se uglavnom slažu kako su prometne gužve u većoj ili manjoj mjeri jedini značajniji negativni aspekt ovog tipa granica, dok postojanje određene barijere ipak ne sprječava, već samo usporava trgovinu i kupovinu. Posljednja kategorija su *potpuno propusne granice*, koje pronalazimo između država unutar schengenskog područja i koju karakterizira potpuno slobodan protok ljudi i dobara, što rezultira smanjenjem, odnosno gotovo potpunim gubitkom utjecaja granice (kao barijere) na svakodnevni život, vidljiv iz nekolicine primjera u rezultatima (primjeri Danske, Slovačke i Poljske). Valja istaknuti kako su 2020. godine, tijekom COVID-19 pandemije, takve potpuno propusne granice pretvorene u slabo propusne ili nepropusne (Paasi i dr., 2022). Ta iznenadna promjena rezultirala je iznenadnim snažnim negativnim utjecajem dotad gotovo nepostojećih granica na pogranično stanovništvo, kao što je istaknuo ispitanik iz Slovačke. Spomenuti fenomen ukazuje na činjenicu kako, usprkos trendovima „omekšavanja“ granica uslijed globalizacije i internacionalizacije svijeta, istodobno

se mogu događati i procesi jačanja granica, odnosno smanjivanja njihove propusnosti uslijed pandemija, protekcionističkih politika, jačanja nacionalizma i dr. (Paasi, 2022).

Istražujući utjecaj granica na identitet stanovnika i regija, teško je doći – kao i u slučaju međusobnog mišljenja osoba iz dviju granicom odvojenih regija – do određenih zakonitosti povezanih uz tip granice. Zaključak koji se može izvesti je da, zbog subjektivnosti i individualnih razlika prisutnih prilikom opisivanja utjecaja granice na prostorni identitet osobe, teško je utvrditi određene međuzavisnosti ili sličnosti koje bi omogućile neki oblik kategorizacije. Ipak, individualna analiza odgovora dovodi do zanimljivih spoznaja. Na području Hrvatske ispitanici su ponudili cijeli spektar stavova, pa dok na pojedine ispitanike prisutnost granice u blizini – prema njihovom stavu – nije ostavila traga na razvoju njihovog prostornog identiteta, dio ispitanika ističe granicu kao odbojni faktor, a dio kao bitan faktor razvoja tog aspekta identiteta. Posebno zanimljivi i vrijedni spomena su slučajevi Istre i Međimurja, regija za koje su ispitanici naglasili kako imaju vrlo izražene regionalne identitete ne samo zbog blizine granice i svojstva pograničnosti, nego i povijesnih i političkih okolnosti. I analiza odgovora iz Europe i svijeta nudi cijeli dijapazon stavova i različite interpretacije utjecaja granica na prostorni identitet, a isječak koji valja istaknuti među odgovorima možda je onaj ispitanika iz Rusije koji granicu gleda ne samo kao geografsku, već i mentalnu barijeru koja zaustavlja interakcije među ljudima.

U nastavku, par riječi valja posvetiti i percipiranoj prekograničnoj suradnji među istraživanim pograničnim regijama. Rezultati, odnosno odgovori u intervjuima pokazali su se vrlo različitim i ponovno neprikladnima za detaljniju kategorizaciju, izuzev one na pozitivne, neutralne/neodlučne i negativne stavove o prekograničnoj suradnji, odnosno njejoj budućnosti. Osim prema osobnim stavovima ispitanika, „predznak“ buduće prekogranične suradnje ispitanici su bazirali na prošlosti suradnje, odnosno povijesnoj povezanosti, širim europskim trendovima i INTERREG projektima, gospodarskim vezama, suradnji organa vlasti, no i trenutnoj političkoj situaciji u zemljama.

Naposljetku, imajući na umu rezultate te kombinirajući analize iz prethodnih dijelova rasprave, za svaku istraženu regiju (ukoliko postoji dovoljno informacija u intervjuima) moguće je napraviti analizu povezanosti regije iz koje dolazi određeni ispitanik te njoj susjedne regije na tri razine: na razini motiva i osjećaja (analiza odnosa ispitanika prema svojoj i susjednoj regiji), na razini svjesno percipirane povezanosti (međusobna mišljenja i povezanost) te na razini društveno-političke stvarnosti koja se ponajprije ogleda u propusnosti granice kada su u pitanju gospodarski i društveni tokovi te politički odnosi. Te tri razine zajedno tvore model osjećaja zajedničkog identiteta prekogranične regije (*sense of common identity of a transborder*

region) iz rada Kajića i dr. (2022) koji za potrebe ovoga rada možemo koristiti i za osjećaj zajedništva, odnosno povezanosti određenog prekograničnog prostora, bez obzira radi li se o jedinstvenoj prekograničnoj tradicijskoj ili povijesnoj regiji. Za primjer takve trodijelne analize uzmimo odgovore četiri ispitanika, dvoje hrvatskih i dvoje međunarodnih (tab. 1).

Tab. 1: Trodijelna analiza povezanosti odabranih prekograničnih područja

Ispitanik/-ca	Subliminalna povezanost (motivi, slike, osjećaji)	Svjesna percipirana povezanost	Socio-politička realnost (propusnost granica)
Južna Dobrudža, Bugarska, 22, M, telefonski	Snažna povezanost zbog sličnosti krajobrazu, osjećaja i iskustava, blage razlike u pojedinim slikama (dručkija infrastruktura i sl.)	Snažna povijesno-teritorijalna povezanost (dio iste povijesne regije) i značajna gospodarsko-prometna povezanost (ponajprije turizam)	Prisutnost polupropusne granice, povezanost u smislu protoka ljudi blago oslabljena, uglavnom neometani trgovinski tokovi
Regija Kopenhaga, Danska, 22, M, online	Slabija povezanost uslijed različitosti motiva koje ispitanik asocira s dvama područjima, kontrast poljoprivrednih polja s jedne i šuma s druge strane	Vrlo snažna kulturno-identitetska (slične kulture i jezici) te gospodarsko-prometna povezanost (isprepletene funkcije rada i stanovanja među regijama)	Prisutnost potpuno propusne granice, protok ljudi i roba neometan te izrazito snažan, utjecaj granice gotovo neprisutan u svakodnevnici
Podravina, 24, Ž, online	Značajna povezanost zbog sličnih krajobraznih motiva (poljoprivreda, ravnica), no dijametralno suprotne razlike u osjećajima ispitanika	Slaba povezanost uslijed prirodne barijere (rijeka Drava), jezične barijere i izostanka sva tri tipa percipirane povezanosti (izuzev povijesno-teritorijalne povezanosti u manjoj mjeri)	Prisutnost polupropusne granice, no manjak povezanosti uvjetuje slab protok stanovništva
Srijem, 24, M, telefonski	Snažna povezanost zbog sličnosti krajobrazu i opisa stanovništva, razlike u osjećajima (npr. percipirana izvornost, egzotičnost)	Značajna kulturno-identitetska povezanost u vidu tradicija, govora i djelatnosti, snažna povijesno-teritorijalna povezanost (dijelovi iste povijesne regije), no gotovo potpuni izostanak gospodarsko-prometne povezanosti	Prisutnost slabo propusne, ekonomski i socijalno vrlo ograničavajuće granice, uvjetuje slabost gospodarsko-prometne povezanosti, bitan utjecaj širih političkih zbivanja na čvrstoću granice

Izvor: prema modelu osjećaja zajedničkog identiteta prekogranične regije iz: Kajić i dr., 2022

Prikazani tip analize, u kojemu se koriste prethodno u raspravi definirane kategorije propusnosti granica i tipovi percipirane prekogranične povezanosti, omogućuje jasnu usporedbu tri vrste povezanosti unutar jednog područja istraživanja, odnosno regije, no isto tako omogućuje i usporedbu više područja prema istim parametrima, olakšavajući komparativnu analizu regija.

6. ZAKLJUČAK

Konačno, nakon rezultata i rasprave valja istražiti valjanost postavljenih hipoteza te istaknuti određene zaključke i doprinose rada. Hipoteze su većinom opovrgnute – njih tri – uz jednu djelomično potvrđenu te jednu potvrđenu, primarno zbog pretpostavki kako će se moći povući određene poveznice ili međuovisnosti između odgovora na različita pitanja što je istraživanjem opovrgnuto.

Pregled hipoteza započinje prvom (H1) kojom se pretpostavilo kako prirodni motivi, odnosno tvorbeni elementi koje ispitanici povezuju uz svoju regiju i prekograničnu regiju ukazuju na veću sličnost među regijama od socio-kulturnih motiva koje ispitanici istaknu. Ova je hipoteza *potvrđena* s obzirom da ispitanici najčešće ističu sličnosti između svoje i regije preko granice pri opisu prirodnih motiva (uz samo nekoliko iznimaka), a s druge strane, ističući socio-kulturne motive, ponajprije ističu razlike u osjećajima kao što su regionalna pripadnost i ponos kad je u pitanju njihova regija te manjak tih osjećaja pomišljajući na prekograničnu regiju. Usto, često se naglašavaju razlike poput onih u arhitekturi i infrastrukturi, karakteru ljudi, razlike u razvijenosti i dr.

Druga hipoteza (H2), koja pretpostavlja kako će razina percipirane prekogranične povezanosti (gospodarske, prometne, kulturne i sl.) pograničnih regija biti u obrnuto proporcionalnoj vezi s čvrstoćom i nepropusnošću granice *djelomično je potvrđena*. Kada govorimo o gospodarsko-prometnom tipu prekogranične povezanosti, tip granice, odnosno njena propusnost igra važnu ulogu u snazi tog tipa povezanosti. Primjerice, čak i u uvjetima značajnije prisutnosti druga dva tipa povezanosti, gospodarsko-prometna izostaje ukoliko je granica, recimo, slabo propusna (npr. Srijem). Ipak, hipotezu djelomično opovrgavaju druga dva tipa prekogranične povezanosti – kulturno-identitetski i povijesno-teritorijalni – jer prekogranična povezanost tih tipova intrinzično nije vezana uz sadašnji tip granice, te ne ovisi u većoj mjeri o razini njene propusnosti. Iznimka su prirodne granice i barijere kao npr. Drava, koje su povijesno razdvajale državne tvorevine, etnicitet i sl. te uvjetovale izostanak prekogranične povezanosti svih tipova.

Rezultatima i raspravom *opovrgnuta je* treća hipoteza (H3), kojom se predmnijeva kako razina utjecaja granica na svakodnevni život ispitanika odgovara razini njenog utjecaja na njihov prostorni identitet. S obzirom da prostorne i društvene pojave imaju vrlo različit i individualan utjecaj na identitet osoba, dok je utjecaj granica na svakodnevni život nešto generalniji i objektivnije uočljiv, takve razlike i neizostavna subjektivnost pri opisu utjecaja granice na identitet isključuju mogućnost međuzavisnosti na većem uzorku.

Četvrta po redu hipoteza (H4), kojom se pretpostavilo kako će ispitanici iz pograničnih regija sa snažnijom povezanošću s područjem preko granice smatrati međusobna mišljenja stanovništva dviju regija pozitivnijima od ispitanika s nižom razinom povezanosti *opovrgnuta je*. Rezultati su pokazali kako ne postoji značajnija povezanost između povezanosti stanovništva i regija te međusobnog mišljenja, a jedini zaključak koji se može izvesti je kako u regijama koje nemaju jaču međusobnu povezanost, mišljenje ispitanika ima tendenciju biti neutralnije i neodređenije zbog slabijeg poznavanja stanovništva preko granice.

Posljednja hipoteza (H5), nešto je drukčija od drugih i glasi: „Hrvatski ispitanici iz regija koje graniče s istom susjednom državom dijelit će iste ili vrlo slične stavove prilikom odgovora na pitanja.“ Analizom rezultata ova je hipoteza u većoj mjeri *opovrgnuta* zbog činjenice kako su svi hrvatski ispitanici imali stavove jasno distinktno jedni od drugih te iako u odgovorima postoje određene dodirne točke u pojedinim pitanjima te pojedinim graničnim područjima, generalno se ne može ustvrditi kako su stavovi isti ili vrlo slični. Različitost stavova vjerojatno najjasnije ocrta kontrast između odgovora ispitanica iz Podravine i Osječko-baranjske županije koji su u pojedinim dijelovima dijametralno suprotni premda su obje ispitanice iz regija uz hrvatsko-mađarsku granicu. Odgovorom na ovu hipotezu, kao i većinu prethodnih, dokazuje se kako se istraživanja individualnih mišljenja kroz intervju, pogotovo na uzorku prisutnome u ovome radu, ne mogu generalizirati zbog prirode kvalitativnih istraživanja koja sama po sebi istražuju subjektivne stavove te je iz njih vrlo teško deducirati zakonitosti ili međuzavisnosti. Tome shodno, valja imati na umu i kako modeli te kategorije istaknute u ovome radu treba uzeti s dozom rezerve jer njihova primjenjivost nije nužno univerzalna.

Govoreći o modelima i kategorijama, osim zaključaka donesenih na temelju spomenutih hipoteza, doprinos ovoga istraživanja ogleda se u razradi trodijelne komparativne analize pograničnih regija i područja utemeljen na modelu osjećaja zajedničkog identiteta prekogranične regije prema Kajiću i dr. (2022). Takvu komparativnu analizu olakšavaju i osmišljene kategorije granica prema njihovoj propusnosti (potpuno propusne, polupropusne i slabo propusne granice) te kategorije percipirane prekogranične povezanosti (povijesno-teritorijalna, kulturno-identitetska i gospodarsko-prometna) koje, zajedno s povezanošću u vidu

motiva i osjećaja ispitanika čine spomenutu trodijelnu analizu. Komparativna analiza ovoga tipa – imajući na umu metodologiju prikupljanja podataka i njene možebitne nedostatke – na većem uzorku i većem broju pograničnih prostora ima potencijal omogućiti razumijevanje međusobnih odnosa unutar različitih prekograničnih područja što je nužan preduvjet za prekograničnu suradnju pograničnih regija koju se često ističe kao moćan alat u društvenom i gospodarskom razvoju istih. Spomenuto razumijevanje preduvjet je i razvoju i jačanju dobrosusjedskih odnosa među državama s ciljem Europe i svijeta u kojemu granice ne razdvajaju, već spajaju pogranične regije i područja.

POPIS LITERATURE I IZVORA

Literatura

- Ashbrook, J., 2006: Locking horns in the Istrian political arena: Politicized identity, the Istrian Democratic Assembly, and the Croatian Democratic Alliance, *East European Politics and Societies* 4, 622-658.
- Askanius, T., 2019: Engaging with The Bridge: Cultural citizenship, cross-border identities and audiences as 'regionauts', *European Journal of Cultural Studies* 22, 271-290.
- Bayart, C., Bonnel, P., 2015: How to combine survey media (web, telephone, face-to-face): Lyon and Rhône-Alps case study, *Transportation Research Procedia* 11, 118-135.
- Bolaane, M., 2014: San Cross-border cultural heritage and identity in Botswana, Namibia and South Africa, *African Study Monographs* 35, 41-64.
- Boman, J., Berg, E., 2007: Identity and institutions shaping cross-border co-operation at the margins of the European Union, *Regional and Federal Studies* 17, 195-215.
- Brambilla, C., 2007: Borders and identities/border identities: The Angola-Namibia border and the plurivocality of the Kwanyama identity, *Journal of Borderlands Studies* 22 (2), 21-38.
- Brandalise, R., 2011: *A Televisão Brasileiranas Fronteiras do Brasil com o Paraguai, a Argentina e o Uruguai. Um estudo sobre como as Representações Televisivas participam da articulação das Identidades Culturais no cotidiano fronteiriço*, Doktorska disertacija, Escola de Comunicações e Artes, Universidade de São Paulo.
- Braun, V., Clarke, V., Boulton, E., Davey, L., McEvoy, C., 2021: The online survey as a qualitative research tool, *International Journal of Social Research Methodology*, 24 (6), 641-654.
- Cappellano, F., Makkonen, T., 2020: Cross-border regional innovation ecosystems: the role of non-profit organizations in cross-border cooperation at the US-Mexico border, *GeoJournal* 85, 1515-1528.
- Carsten, J., 1998: Borders, boundaries, tradition and state on the Malaysian periphery, u: Wilson, T. M., Donnan, H. (ur.): *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge University Press, Cambridge, 215-236.
- Cervera Molina, A. E., 2017: *Fronteras, mapas e islas. La conformación de la frontera península de Yucatán-Belice. Una aproximación dialógica*, Doktorska disertacija, Estudio de las Tradiciones, El Colegio de Michoacán, A.C.
- Cifrić, I., Nikodem, K., 2006: Socijalni identitet u Hrvatskoj. Koncept i dimenzije socijalnog identiteta, *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociološki istraživanja okoline* 15, 173-202.
- Cocco, E., 2010: Borderland Mimicry: Imperial Legacies, National Stands and Regional Identity in Croatian Istria After the Ninties, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 47, 7-28.

- Coha, S., 2012: Slavonska književnost i povijest nacionalne književnosti-regionalizam i nacionalni identitet, *Nova Croatica: časopis za hrvatsku književnost i kulturu* 6, 207-227.
- Cons, J., Sanyal, R., 2013: Geographies at the margins: Borders in South Asia—an introduction, *Political Geography* 35, 5-13.
- Cvitanović, M., Fuerst-Bjeliš, B., 2018: Marginalization between border and metropolis: drivers of socio-spatial change in post-socialist Croatia, u: Pelc, S., Koderman, M. (ur.): *Nature, Tourism and Ethnicity as Drivers of (De) Marginalization*, Springer, Cham, 313-327.
- Dias Flud, S. M., Correia de Araujo, P. A., 2020: Festival América do Sul Pantanal na construção da identidade territorial da fronteira Brasil – Bolívia, *Latinidades - Fórum Latino-Americano de Estudos Fronteiriços*, Centro Latino-Americano de Estudos em Cultura, Foz do Iguaçu.
- Dorfman, A., 2008: Nacionalidade doble-chapa: novas identidades na fronteira Brasil-Uruguai, u: Heidrich, A., Costa B. D., Pires, C., Ueda, V. (ur.): *A emergência da multiterritorialidade: a resignificação da relação do humano com o espaço*, Porto Alegre, 241-270.
- Evans, G., Hutton, C., Eng, K. K., 2000: *Where China meets Southeast Asia: Social and cultural change in the border regions*, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore.
- Fitjar, R. D., 2010: Explaining variation in sub-state regional identities in Western Europe, *European Journal of Political Research* 49, 522-544.
- Fuerst-Bjeliš, B., 1996: Pristup definiciji prostornog pojma tradicionalne regije, u: Pepeonik, Z. (ur.): *I. Hrvatski geografski kongres: Geografija u funkciji razvoja Hrvatske*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 326-331
- Fuerst-Bjeliš, B., 1998: Turopolje - položaj tradicionalne regije u sustavu geografske regionalizacije, *Acta Geographica Croatica* 33, 83-90.
- Fuerst-Bjeliš, B., 2014: Teritorijalizacija i deteritorijalizacija pograničnih društava u multikulturnoj sredini: Morlakija i Mala Vlačka, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 1 (2), 53-63.
- Fuerst-Bjeliš, B., 2020: Other and/or Marginal: Coexistence of Identities in the Historical Borderlands of Croatia, u: Fuerst-Bjeliš, B., Leimgruber, W. (ur.): *Globalization, Marginalization and Conflict. Perspectives on Geographical Marginality* 6, Springer, Cham, 89-99.
- Fuerst-Bjeliš, B., Vukosav, B., 2019: Landscape of identities in shared spaces of the borderlands, *Europa Regional* 26, 5-13.
- Galiot Kovačić, J., Cvikić, S., 2014: Ženske udruge Vukovarsko-srijemske županije u suvremenome procesu regionalne identifikacije, u: Belaj, M., Čiča, Z., Matković, A., Porenta, T., Škrbić Alempijević, N. (ur.): *Ponovno iscrtavanje granica: transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih regija u novim političkim okolnostima; 12. hrvatsko-slovenske etnološke paralele*, Hrvatsko etnološko društvo/Slovensko etnološko društvo, Zagreb, Ljubljana, 199-220.

- Güemes Ricalde, F. J., Ramírez Cordero, B., 2012: Identidad en la gastronomía de la frontera México-Belice ¿Producto turístico?, *El Periplo Sustentable* 22, 103-144.
- Häkli, J., 2004: Governing the mountains: cross-border regionalization in Catalonia, u: Kramsch, O., Hooper, B. (ur.): *Cross-border governance in the European Union*, Routledge, London, 56-69.
- Helleiner, J., 2009: "As much American as a Canadian can be": Cross-border experience and regional identity among young borderlanders in Canadian Niagara, *Anthropologica* 51, 225-238.
- Jukopila, D., 2017: *Međimurje - razine prostornih identiteta pogranične tradicijske regije*, Doktorska disertacija, Geografski odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Kajić, S., Bogdanić, M., Fuerst-Bjeliš, B., 2022: Syrmia - rethinking the regional identity of a (trans)border region: perception, self-identification and place attachment, u: Ilovan, O.-R., Markuszewska, I. (ur.): *Preserving and Constructing Place Attachment in Europe*. Springer, Cham (u tijeku objave).
- Koči-Pavlaković, V., 1994: The United States-Mexico Borderland: >>Where North Meets South<< or >>Marriage of Convenience<<, *Geografski glasnik* 56, 1-19.
- Konrad, V., Everitt, J., 2011: Borders and 'belongers': Transnational identities, border security, and cross-border socio-economic integration in the United States borderlands with Canada and the British Virgin Islands, *Comparative American Studies* 9, 288-308.
- Leimgruber, W., 1989: The perception of boundaries: Barriers or invitation to interaction, *Regio Basiliensis* 30, 49-59.
- Leimgruber, W., 1991: Boundary, values and identity: The Swiss-Italian transborder region, u: Rumley, D., Minghi J. (ur.): *The Geography of Border Landscapes*, Routledge, London, New York, 43-62.
- Lintz, C., 2014: *Understanding the Construction of National and Regional Identity: Perceptions of One Another along the Bulgarian-Macedonian Border*, Doktorska disertacija, Virginia Polytechnic Institute and State University, Blacksburg.
- Lončar, S., 2014: Što i kako s Banijom ili Banovinom dva desetljeća poslije? Baština, sjećanje i identitet na prostorima stradalima u Domovinske ratu (1991. – 1995.), u: Belaj, M., Čiča, Z., Matković, A., Porenta, T., Škrbić Alempijević, N. (ur.): *Ponovno iscrtavanje granica: transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih regija u novim političkim okolnostima; 12. hrvatsko-slovenske etnološke paralele*, Hrvatsko etnološko društvo/Slovensko etnološko društvo, Zagreb, Ljubljana, 161-198.
- Marković, I., Fuerst-Bjeliš, B., 2015: Prostorni identitet kao pokretačka snaga razvoja turizma: komparativna analiza regija Bjelovara i Čakovca, *Hrvatski geografski glasnik* 77, 71-88.
- Mbembé, A., 2016: À la lisière du monde. Frontières, territorialité et souveraineté en Afrique, u: Antheaume, B., Giraut, F. (ur.): *Le territoire est mort, vive les territoires !*, Institut de recherche pour le développement, Paris, 47-77.

- Meštrović, M., 2018: *Identitet hrvatskog prostora u popularnoj glazbi*, Diplomski rad, Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru.
- Milas, G., 2005: *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Naklada Slap, Zagreb.
- Mirošević, L., 2011: *Tvorbeni elementi prostornih identiteta u Dalmaciji (Južnoj Hrvatskoj)*, Doktorska disertacija, Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru.
- Nail, T., 2016: *Theory of the Border*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- Nejašmić, I., Toskić, A., 2015: Starenje stanovništva pograničnih područja Republike Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 40, 1-13.
- Núñez, A., 2013: La frontera no deja ver la montaña: invisibilización de la cordillera de Los Andes en la Norpatagonia chileno-argentina, *Revista de Geografía Norte Grande* 55, 89-108.
- Obkircher, S., Saurwein, K., 2008: Spatial Orientations and Regional Identities in the Alpenrhein Valley – Sustainable and Cross-Border Regional Development from an Actor-Centred Perspective, *Regional Studies Association International Conference 2008*, Regional Studies Association.
- Paasi, A., 1996: *Territories, boundaries and consciousness: The changing geographies of the Finnish-Russian border*, John Wiley & Sons Ltd., Chichester.
- Paasi, A., 2003: Region and place: regional identity in question, *Progress in Human Geography* 27, 475-485.
- Paasi, A., 2022: Examining the persistence of bounded spaces: remarks on regions, territories, and the practices of bordering, *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography* 104, 9-26.
- Paasi, A., Prokkola, E., 2008: Territorial dynamics, cross-border work and everyday life in the Finnish-Swedish border area, *Space and Polity* 12, 13-29.
- Paasi, A., Ferdoush, M., Jones, R., Murphy, A., Agnew, J., Ochoa Espejo, P., Fall, J., Peterle, G., 2022: Locating the territoriality of territory in border studies, *Political Geography* 95, 1-9.
- Perkmann, M., 2003: Cross-border regions in Europe. Significance and drivers of regional cross-border co-operation, *European Urban and Regional Studies* 10, 153-171.
- Pires, I., 2020: Regional competition, Regional Dumping. u: Kobayashi, A. (ur.): *International Encyclopedia of Human Geography*, Elsevier, svez. 11, 243-251.
- Pons Rodríguez, L., 2014: El paisaje lingüístico de la frontera luso-española: multilingüismo e identidad, u: Bravo García, E., Gallardo Saborido, E., Santos de la Rosa, I., Gutiérrez, A. (ur.): *Investigaciones sobre la enseñanza del español y su cultura en contextos de inmigración*, University of Helsinki, Universidad de Sevilla, 69-94.

- Prokkola, E., Zimmerbauer, K., Jakola, F., 2015: Performance of regional identity in the implementation of European cross-border initiatives, *European Urban and Regional Studies* 22, 104-117.
- Prokkola, E.-K., 2011: Cross-border regionalization, the INTERREG III A initiative, and local cooperation at the Finnish-Swedish border, *Environment and planning A* 43, 1190-1208.
- Rouviere, L., 2016: Gobernar territorialidades transfronterizas. Seguridad y “desarrollo con identidad” aymara en la triple frontera del norte de Chile (Chile-Perú-Bolivia), *Revista Trace* 65, 37-50.
- Saarijärvi, M., Bratt, E.-L., 2021: When face-to-face interviews are not possible: tips and tricks for video, telephone, online chat, and email interviews in qualitative research, *European Journal of Cardiovascular Nursing* 20 (4), 392–396.
- Sarjanović, I., 2014: *Slavonija - identitet regije i regionalna samoidentifikacija*, Doktorska disertacija, Geografski odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Schack, M., 2001: Regional Identity in Border Regions: The Difference Borders Make, *Journal of Borderlands Studies* 16, 99-114.
- Self, B., 2021: Conducting interviews during the covid-19 pandemic and beyond, *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research* 22 (3).
- Stiperski, Z., Kochi Pavlakovich, V., 2001: Odnosi i veze u prigraničnim područjima na primjeru hrvatsko-slovenske granice, *Dela* 16, 119-134.
- Tomaney, J., 2020: Regionalism, u: Kobayashi, A. (ur.): *International Encyclopedia of Human Geography*, Elsevier, svez. 11, 369-372.
- van Houtum, H., 2000: An Overview of European Geographical Research on Borders and Border Regions, *Journal of Borderlands Studies* 15, 57-83.
- Vukosav, B., Fuerst-Bjeliš, B., 2015: Media perception of spatial identities: constructing an imaginative map of Dalmatian interior, *Geoadria* 20, 23-40.
- Vukosav, B., Fuerst-Bjeliš, B., 2016: Labels of interest groups as indicators of a vernacular region: A case study in Croatia, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 107, 454-467.
- Zhurzhenko, T., 2004: Cross-border cooperation and transformation of regional identities in the Ukrainian-Russian borderlands: Towards a Euroregion "Slobozhanshchyna"? part 1, *Nationalities Papers* 32, 207-232.
- Zhurzhenko, T., 2004: Cross-border cooperation and transformation of regional identities in the Ukrainian–Russian borderlands: towards a Euroregion “Slobozhanshchyna”? part 2, *Nationalities Papers* 32, 497-514.
- Zieliński, M. J., 2015: National and Regional Identity in Kaliningrad Oblast from the Cross-border Perspective, *Lithuanian Foreign Policy Review* 34, 109-134.

- Zorko, M., 2015: The Construction of Socio-Spatial Identities alongside the Schengen Border: Bordering and Border-Crossing Processes in the Croatian–Slovenian Borderlands, u: Brambilla, C., Laine, J., Bocchi, G. (ur.): *Borderscaping: Imaginations and practices of border making*, Routledge, London, 97-107.
- Zorko, M., Fontana, M., 2014: Geopolitička pozadina „istrijanstva“: analiza istarskoga regionalnog izjašnjavanja, *Suvremene teme: međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti* 7, 78-95.
- Zorko, M., Šulc, I., Kovačić, M., 2012: Pogorične zajednice u Republici Hrvatskoj: istraživanje lokalnog identiteta u pograničnom području Gorskog kotara, *Sociologija i prostor* 50, 165-181.
- Zorko, M., Šulc, I., Kovačić, M., 2014: Lokalni identitet i socijalna kohezija u pograničnom području Hrvatskog zagorja, u: Belaj, M., Čiča, Z., Matković, A., Porenta, T., Škrbić Alempijević, N. (ur.): *Ponovno iscrtavanje granica: transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih regija u novim političkim okolnostima; 12. hrvatsko-slovenske etnološke paralele*, Hrvatsko etnološko društvo/Slovensko etnološko društvo, Zagreb, Ljubljana, 149-159.
- Zupanc, I., 2018: Demogeografski razvoj hrvatskog pograničja 2001. – 2011., *Migracijske i etničke teme* 34, 113-142.

Izvori

- OpenStreetMap suradnici, 2022: Planet dump [Podaci od 19. 8. 2022.], <https://planet.openstreetmap.org>. (20.8.2022.)

PRILOZI

Popis slika i tablica

Sl. 1: Dobno-spolni sastav ispitanika	4
Sl. 2: Pogranična područja i regije stanovanja ispitanika s područja Republike Hrvatske	14
Sl. 3: Pogranična područja/regije i države stanovanja međunarodnih ispitanika.....	15
Tab. 1: Trodijelna analiza povezanosti odabranih prekograničnih područja	51

Obrazac intervju upitnika

Poštovani/a,

zovem se Srećko Kajić i provodim znanstveno istraživanje u svrhu diplomskog rada (pod nazivom Komparativna analiza pograničnih regionalnih identiteta) na Geografskom odsjeku PMF-a Sveučilišta u Zagrebu. Sav sadržaj ovoga intervjuja dio je spomenutog istraživanja i neće se koristiti u druge svrhe.

Predviđeno vrijeme ispunjavanja intervjuja je 10 do 15 minuta.

Za sve upite stojim na raspolaganju:

srecko.kajic@gmail.com

OSNOVNI PODACI:

Vaša dob:

Vaš spol:

Regija/područje Vašeg stanovanja:

INTERVJU:

Kroz iduća pitanja u intervjuu, ispitat će se Vaši stavovi i osjećaji povezani uz regiju, odnosno područje Vašeg stanovanja, kao i Vaši stavovi vezani uz područje preko granice, stavovi o utjecaju granice na život stanovnika i sl.

Pitanja su otvorenoga tipa, odnosno poželjni su što iscrpniji odgovori.

1. Izdvojite i opišite neke od glavnih motiva (osjećaji, slike, doživljaji, pejzaž i sl.) koje vežete uz Vašu regiju/područje stanovanja.

2. Izdvojite i opišite neke od glavnih motiva (osjećaji, slike, doživljaji, pejzaž i sl.) koje asociirate s područjem preko granice.

3. Smatrate li da postoji nekakav oblik povezanosti (identitet, vrijednosti, tradicija i sl.) između Vaše regije stanovanja i područja preko granice? Koji bi to oblik povezanosti bio? Objasnite svoj odgovor.
4. Kakvo je Vaše mišljenje o stanovnicima s druge strane granice? Što mislite, kakvo je njihovo mišljenje o stanovnicima Vašeg područja/regije? Objasnite svoj odgovor.
5. Utječe li postojanje državne granice između Vašeg područja i susjedne države/susjednih država na svakodnevni život Vas i ljudi u Vašem okružju? Na koje načine (npr. posao, promet, trgovina i sl.)?
6. Smatrate li da činjenica da živite u blizini državne granice određuje Vaš identitet ili identitet Vaše regije? Ima li blizina druge države ikakav utjecaj na taj identitet? Objasnite svoj odgovor.
7. Smatrate li trenutnu prekograničnu suradnju između Vaše regije i područja preko granice zadovoljavajućom? Mislite li da će u budućnosti ta suradnja i povezanost jačati ili slabiti? Objasnite svoj odgovor.